

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Hrvatsko pitanje u političkom jeziku britanskih liberala od 1908. do 1920.

Diplomski rad

Studentica: Lucija Balikić

Mentor: Prof. dr. sc. Damir Agičić

Komentorica: Prof. dr. sc. Zrinka Blažević

Akadska godina: 2017./2018.

Sadržaj

Uvod: pojmovi, ciljevi, relevantnost	4
Teorijske i metodološke postavke	6
Povijest političkih jezika	6
Metodologija.....	9
Britanski liberali od 1908. do 1920.....	11
Politička zbivanja na unutarnjem planu.....	11
Crewe House: gotovo autonomni propagandni projekt.....	13
Liberalne nevladine organizacije i ključni pojedinci.....	15
„What is the value of ideals when preached in a graveyard?\": opozicije liberalnim shvaćanjima hrvatskog pitanja.....	18
„Who are these Yugoslovaks and Czechoslavs?\": diskurzivne prakse britanskih liberala i opozicije.....	21
„Solving the Southern Slav Question\": glavni toposi hrvatskog pitanja i retoričke strategije britanskih liberala	26
Potlačeni narod	26
Čuvari vrata	30
Drang nach Osten ili Berlin-Bagdad	32
Cjelovita pobjeda.....	35
Raskorak između političkog jezika i prakse te povezani problemi	38
Tajna diplomacija	40
Odnos prema njemačkom imperijalizmu i nepropitivanje vlastitog.....	41
Hrvatsko pitanje na kraju rata i poslije	43
Zaključak.....	45
Summary	48
Bibliografija	49

Ovaj rad je nastao kao rezultat studijskog boravka na *University of Southampton* u Ujedinjenom Kraljevstvu (od siječnja do lipnja 2018.) gdje su za njegovu izradu na raspolaganju bili brojni korisni izvori *Parke's Instituta* te bogata literatura knjižnice *Hartley*. Osim njih, korišteni su izvori iz arhiva *School of Slavonic and East European Studies* na *University College of London*. Ovim putem želim uputiti zahvalu izvanrednom i pristupačnom osoblju ovih institucija koje mi je uvijek bilo spremno pomoći u pronalaženju potrebnih izvora ili literature.

Također bih se htjela zahvaliti *Sveučilištu u Zagrebu* koje mi je omogućilo navedeni studijski boravak te ga gotovo u potpunosti financiralo, ali i *Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* koji je tu vezu između naših sveučilišta inicijalno i uspostavio. Zatim bih se zahvalila profesoru Marku Cornwallu, PhD, koji mi je u Southamptonu dao neke od ključnih savjeta i koji je pomogao postaviti moje istraživanje na pravi put. Posebno bih se htjela zahvaliti svom mentoru dr. sc. Damiru Agičiću, kao i dr. sc. Zrinki Blažević na strpljivom pristupu i vrijednim smjernicama koje su mi pružali tokom ovog istraživanja, kombinirajući svoju stručnost za područja na koja se snažno oslanja moj rad. Konačno, voljela bih izraziti zahvalnost svojoj obitelji, prijateljima i partneru – koji su mi pružali izuzetnu emocionalnu podršku tijekom mog studijskog boravka i kojima ujedno posvećujem ovaj skromni početak mog znanstveno-akademskega angažmana.

Uvod: pojmovi, ciljevi, relevantnost

Tema ovog rada izabrana je sa željom da se hrvatskom pitanju u navedenom razdoblju pristupi iz inovativne i originalne perspektive, kao i da se valorizira uloga britanskih imperijalnih interesa u stvaranju državne zajednice Južnih Slavena. Kao što će ovaj rad pokazati, hrvatsko pitanje u političkom jeziku britanskih liberala reflektira, ali i razotkriva brojne izazove unutrašnje i vanjske politike Ujedinjenog Kraljevstva toga doba. Razlog zašto je jezik stavljen u fokus ovog istraživanja leži u tome što su britanski liberali artikulirali svojevrsnu ideologiju - kako u publicistici, tako i u službenim vanjskopolitičkim aktima - kojom su pokušali legitimirati britanske ratne ciljeve i zaštititi britanske imperijalne interese. Također, s obzirom da je upravo ta svjetska sila imala ključnu ulogu u stvaranju poslijeratnog poretka u Europi i šire, dubinska analiza političkog jezika njenih istaknutih predstavnika na svjetskoj sceni otkrit će njihove pretpostavke, strategije i ciljeve koji su doveli hrvatski narod u položaj u kojemu se našao u novonastaloj državi. Konkretno razdoblje od 1908. do 1920. godine izabrano je zato što je u tom periodu nastalo daleko najviše diskursa (članaka u listovima, knjiga, političkih govora, pamfleta, službenih dokumenata) o hrvatskom pitanju. Godina 1908. bit će početna točka ponajviše zbog aneksije Bosne i Hercegovine, ali i zbog Veleizdajničkog, a kasnije i Friedjungovog procesa. Kao zaključna godina izabrana je 1920. jer se htjelo obuhvatiti razdoblje Versajske konferencije, kao i publicistike o stanju i položaju hrvatskog naroda u početnom razdoblju Kraljevine SHS. Nadalje, izraz britanski liberali obuhvaćat će članove Liberalne stranke (*Liberal Party*), kao i pojedince i skupine koji nisu bili nužno politički aktivni u stranci već su bili članovi različitih nevladinih društava, pokreta ili institucija koje su promicale jednake ideologije i ratne ciljeve.

U ovom će radu biti korišteni brojni pojmovi i koncepti u vezi kojih se vode različite debate u domaćoj i stranoj historiografiji te je stoga važno naglasiti da je njihova upotreba ovdje isključivo uvjetovana načinom na koji ih upotrebljavaju britanski liberali u proučavanome razdoblju. Primjerice, 'hrvatsko pitanje' označava pitanje položaja hrvatskog naroda i zemalja (bivše Trojedne Kraljevine) u poslijeratnom geopolitičkom poretku te sva rješenja koja su na tu temu predlagana. Pridjevi 'srpsko-hrvatsko' i 'jugoslavensko' će često biti korišteni kao sinonimi ili sličnoznačnice s obzirom da su ih u čitavom ovom razdoblju britanski liberali tako koristili. Također, sintagma 'jugoslavensko ujedinjenje', koja pretpostavlja jedinstveni jugoslavenski narod historijski razdvojen imperijima, također će biti korišten pri opisivanju načina na koji su britanski autori artikulirali ključne topose hrvatskog pitanja. Isto vrijedi i za

sintagmu 'potlačeni narodi' koja predstavlja prijevod često korištenog izraza *subject nationalities* ili *oppressed nationalities*, koji se koristio kao oznaka za sve narode Austro-Ugarske Monarhije osim austrijskih Nijemaca i Mađara. Konačno, riječ 'Balkan' i sve njene izvedenice također će se koristiti samo za označavanje britanskog diskursa o onome što za britanske liberalne znači 'Balkan'. Razlog ove intervencije je razjašnjenje pojmovnih definicija i ograđivanje od suvremenih shvaćanja navedenih pojmova te svih anakronih kontaminacija istih raznim diskursima koji nisu subjekt ovog istraživanja.

Dva koncepta ključna za razumijevanje glavne hipoteze ovoga rada su kolonijalizam i imperijalizam te će među njima u radu biti pokazana jasna distinkcija i neće se upotrebljavati kao sinonimi. Što se tiče strukture rada, valja reći da će prvo biti objašnjena teorija povijesti političkih jezika i konkretna metodologija koja će se primjenjivati u radu, a proizašla je iz različitih tradicija kritičke analize diskursa. Zatim će se dati opći pregled političkog i društvenog položaja britanskih liberala te će potom uslijediti pregled relevantnih institucija, listova, knjiga te službenih angažmana ideološko-propagandnog sadržaja usmjerenog na raspad Austro-Ugarske Monarhije. Nakon što je time stvoren svojevrsni kontekst, fokus će se prebaciti na različite aspekte artikuliranja hrvatskog pitanja kao što su konkretni toposi i retoričke strategije. Konačni cilj rada leži u razotkrivanju tenzije između britanske propagande, odnosno ideologije te njezinih stvarnih interesa na Balkanu, a posljedično i Bliskom istoku. Drugim riječima, glavna teza ovog rada jest da je Jugoslavija (kao i npr. Čehoslovačka) bila projekt britanske propagandne mašinerije s ciljem razaranja Austro-Ugarske Monarhije te zaprečavanja puta njemačkim imperijalnim pretenzijama na Bliski istok. Kompleksnost ove hipoteze leži i u činjenici da su ključni akteri koje su angažirale državne strukture Ujedinjenog Kraljevstva, najvjerojatnije iskreno vjerovali u 'Novu Europu' i uspostavljanje pravednijeg poretka u srednjoj i jugoistočnoj Europi. Upravo je propust da se ostvari kvalitetan položaj hrvatskog naroda u 'Novoj Europi' dokaz licemjerja britanske vanjske politike, odnosno površnosti ideologije kojom su legitimirali svoju ulogu u Prvom svjetskom ratu, ali i povijesti uopće.

Ovo se istraživanje može smatrati malim, ali dobrim polazištem za promatranje povijesti Jugoslavije u maniri postkolonijalnih studija te s kritičkim odmakom prema ulozi vanjskih sila. Ono je također praktični doprinos postmodernom lingvističkom obratu te bi moglo poslužiti kao primjer korisnosti korištenja jezika kao objekta istraživanja. Konačno, cilj ovog istraživanja bio je i preispitati diplomatska polazišta prve Jugoslavije i postaviti neka pitanja o

njenom međunarodnom položaju, koja bi mogla poslužiti za buduće istraživačke napore ove vrste.

Teorijske i metodološke postavke

Povijest političkih jezika

Ono što bi se moglo zvati poviješću političkih jezika, nastalo je u specifičnom historiografskom kontekstu koji obilježava dijalektički odnos između ukupnosti pravaca proizašlih iz dekonstrukcionističkih tendencija koje su kulminirale „krajem povijesti“ te prethodno ustaljenih praksi profesionalne povijesne znanosti, temeljenih na kritici izvora, narativnosti i sličnom.¹ Iako će u ovom radu nužno biti inkorporirane mnoge važne tekovine lingvističkog obrata, on će ipak u konačnici stremiti objektivnom davanju jedne cjelovite i nove interpretacije povijesne zbilje, u duhu pristupa Michela de Certeaua. To ne znači da će se pristati na naivni realizam/pozitivizam 19. stoljeća, ali ni da će se uvažiti Foucaultova antihistorijska stajališta o apsolutnoj nepoznatljivosti prošle zbilje. Takoreći, uz davanje nove interpretacije neizbježno uvjetovane suvremenim društvenim iskustvom, ostavit će se prostor za naknadna ispitivanja ove tematike u svjetlu potreba nekih budućih generacija. S obzirom na činjenicu da je povijest političkih jezika još uvijek u povojima te ne posjeduje konkretno „propisanu“ teoriju ni metodologiju, za potrebe ovog rada te nalaženja funkcionirajućeg sistema analize, konstruirana je jedinstvena „hibridna“ metodologija. Ona zapravo proizlazi iz tri različite „tradicije“ analize koje se prakticiraju u različitim disciplinama društvenih i humanističkih znanosti te koje su izvorno zamišljene s različitim ciljevima. Glavni kriterij pri konstruiranju ove metodologije bio je primjenjivost na navedene izvore te mogućnost pružanja relevantnih rezultata. Iako se ovi kriteriji naizgled čine samorazumljivima, valja shvatiti da su metodologije društvenih znanosti prvenstveno razvijane za potrebe analiziranja suvremenih, a ne povijesnih izvora. Također, njihov je glavni cilj bio usmjeren na pronalaženje odnosa moći i detektiranje prisutnosti specifičnih ideologija u nekom diskursu. Često je svrha takvih analiza dekonstrukcija te delegitimizacija takvih narativa. Međutim, rezultat ovog istraživanja nužno ne leži u tome, već u detaljnijem razumijevanju diskurzivne konstrukcije hrvatskog pitanja u jednom iznimno specifičnom povijesno-političkom trenutku.

¹ Mirjana Gross, „Dekonstrukcija historije ili svijet bez prošlosti“, u *Historijski zbornik*, god. LXII (2009), br. 1, 165–195.

Prije svega, trebalo bi definirati politički jezik britanskih liberala na temu jugoslavenskog ujedinjenja. Jugoslavenstvo je kao koncept doživjelo veliku mijenu kroz vrijeme te je promijenilo nekoliko ozbiljno različitih konteksta i značenja na tom putu.² Iako se sam koncept ne može pronaći u ozbiljno istraženom formatu svojstvenom *Geschichtliche Grundbegriffe*, nije teško definirati politički jezik jugoslavenstva. Povijest jugoslavenstva kao koncepta u sebi sadrži neke od ključnih dosega konceptualne povijesti (*Begriffsgeschichte*) kao što su temporalnost (*Verzeitlichung*), demokratizacija (*Demokratisierung*), ideologizacija i politizacija. Isti se procesi mogu uočiti u mijeni političkog jezika jugoslavenstva, odnosno jugoslavenskog ujedinjenja. Svaki (politički) jezik sastoji se od nekoliko ključnih razina: formalne, semantičke, pragmatičke i performativne. U dosadašnjoj su historiografiji i politologiji prevladavali različiti pristupi koji su koristili neke od navedenih razina za potrebe svojih istraživanja. Jedna od najpoznatijih je spomenuta konceptualna povijest (*Begriffsgeschichte*), koja je najviše zaživjela u njemačkoj historiografiji i ostvarila velike pomake u shvaćanju promjene značenja koncepata i njihove upotrebe kroz povijest. Također, jedna od poznatijih je takozvana *Cambridge School*, predvođena J.G.A. Pocockom i Quentinom Skinnerom, koji su se prvenstveno koristili pragmatičkom i performativnom razinom jezika u svojim izučavanjima ranonovovjekovne političke misli te razvoja modernog koncepta nacionalne države. Njihov je najveći doprinos u formiranju lingvističkog kontekstualizma,³ odnosno naglašavanju važnosti jezika u analizi konteksta proučavanog izvora. Ipak, te dvije „škole“ radile su neovisno jedna o drugoj te često tražile slične rezultate vrlo različitim metodama.⁴ Treća relevantna grupacija u ovom kontekstu jest tzv. *Francuska škola političko-konceptualne povijesti*, koja je ponajprije promatrala ulogu formalne razine (sintakse) pri proučavanju razvoja političkih koncepata u povijesti. Jedan od konkretnijih i konciznijih radova⁵ o razlikama između povijesti ideja (intelektualne historije) i povijesti političkih jezika napisao je Elías José Palti sa Sveučilišta u Buenos Airesu. Dajući konkretne smjernice za rekonstruiranje i definiranje nekog političkog jezika, uzeo je najrelevantnije elemente iz svake od tri navedene škole. Palti ključ razumijevanja nekog političkog jezika vidi u razumijevanju njegove temporalnosti te njegove nužne pojavnosti. Kako bi se definirao neki politički jezik, Palti nalaže da se prvo otkriju konteksti debate: tko govori i kome, u

² Drago Roksandić, „Jugoslavenstvo prije Jugoslavije“, u *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Beograd: Helsinški Odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017.

³ J.G.A. Pocock, *Politics, Language and Time*, Chicago: University of Chicago Press, 1971.

⁴ Melvin Richter, „Reconstructing the History of Political Languages: Pocock, Skinner, and the *Geschichtliche Grundbegriffe*“, u *History and Theory*, Vol. 29, No. 1 (Feb., 1990), 38-70.

⁵ Elías José Palti, „The „theoretical revolution“ in intellectual history: from the history of political ideas to the history of political languages“, u *History and Theory* 53 (2014), 387-405.

kojem društvenom kontekstu, kakvi su odnosi moći i slično. Posebno naglašava da odgovore na navedena pitanja treba tražiti unutar diskursa, a ne izvan njega. Drugi korak Palti vidi u određivanju unutarnjeg historiciteta, odnosno temporalne ireverzibilnosti političkog jezika što znači da taj jezik treba biti nemoguće projicirati naprijed ili natrag u vremenu. Konačno, on naglašava da treba vidjeti kako se navedena temporalnost ogleda u promjeni analiziranog jezika, odnosno promjeni značenja koncepata koji se u njemu artikuliraju te njihovu vječnu nedovršenost (tzv. *concepts in flux*, u tradiciji Yehude Elkane).⁶ Imajući u vidu ove sugestije, postaje očigledno da se ne može govoriti o jedinstvenom jeziku jugoslavenstva jer bi on kao takav onda uključivao i sve svoje artikulacije iz vremena puno prije i puno poslije proučavanog razdoblja. Stoga se kao okvir ovog istraživanja nameće politički jezik jugoslavenskog ujedinjenja. Ipak, on neće biti predmet istraživanja sâm po sebi, već će unutar njega biti promatrano konstruiranje hrvatskog pitanja kao jedan od idioma toga jezika. Jugoslavensko ujedinjenje je koncept s kojim se konkretno bavilo još od sredine 19. stoljeća, ali se on mijenjao s obzirom na promjene društveno-političkih okolnosti toga vremena. Jezikom jugoslavenskog ujedinjenja u proučavanom periodu (1908.-1920.) govori i piše mnogo „vanjskih“ i „unutarnjih“ povijesnih aktera te unutar njega razvijaju mnogo različitih idioma, ali i transformiraju postojeće te artikuliraju neke sasvim nove koncepte. Među takvima, pogotovo u ovom specifičnom razdoblju, valja uočiti tzv. nomadske koncepte, koji se „sele“ iz jedne discipline u drugu pritom mijenjajući sebe, ali i discipline u koje dolaze.⁷ Međutim, s obzirom da se radi o vrlo kompleksnom povijesnom trenutku te mnoštvu različitih grupacija koje reproduciraju taj jezik, valja pažljivo pristupiti njegovoj rekonstrukciji i analizi. Prvenstveno, jezikom jugoslavenskog ujedinjenja treba se smatrati onaj koji uključuje sve političke orijentacije toga vremena u Britaniji – od desničara konzervativaca do radikalnih ljevičara. Unatoč tome što je svaka od tih grupacija različita, one često koriste slične topose i retoričke strategije. Može se reći da je njihov jezik refleksija povijesnog konteksta u kojemu su zajedno živjeli i djelovali, ali i pokazatelj njihovih namjera te shvaćanja vlastitog položaja u toj političkoj konstelaciji. Konačno, ključna teza koja čini temelj čitavog lingvističkog obrata, pa tako i ovog rada, jest da jezik ne reflektira stvarnost već da upravo konstituira stvarnost. Imajući to u vidu, nije teško razumjeti zašto je povijest političkog jezika relevantno i prosperitetno istraživačko polje koje ujedno može polučiti korisne rezultate te imati široke

⁶ Yehuda Elkana, „Helmholtz' "Kraft": An Illustration of Concepts in Flux“, u *Historical Studies in the Physical Sciences*, Vol. 2, 1970. University of California Press Journals. 263-298.

⁷ Jan Surman, Katalin Stráner i Peter Haslinger, „Nomadic Concepts: Biological Concepts and Their Careers beyond Biology“, u *Contributions to the History of Concepts*, Volume 9, Issue 2 (2014) 1–17.

implikacije zbog toga što nudi mogućnost razumijevanja historijskih obrazaca konstituiranja političke stvarnosti, a samim time olakšati i shvaćanje istih u suvremenom kontekstu.

Metodologija

Postoje mnoge dodirne točke između kritičke analize diskursa i povijesti političkih jezika, ali i neke razlike. Pri istraživanju ove konkretne teme preuzeti su neki elementi iz obje discipline kako bi se došlo do što relevantnijih rezultata. Temeljni okvir ove metodologije čini trodioba Normana Fairclougha.⁸ U njoj prvu jedinicu analize čini tekst (u najširem smislu riječi), a analiza se provodi na razini riječi. Drugu jedinicu analize čini diskurzivna praksa (način proizvodnje, distribucije i recepcije određenog korpusa teksta), a analiza se provodi na razini teksta. Treću jedinicu analize čine političko-društvene prakse, odnosno posljedična promjena normi, ponašanja i odnosa moći. Pregled diskurzivne prakse i političko-društvene prakse dat će se u sklopu sljedećeg poglavlja o britanskim liberalima, a analiza na razini riječi (odnosno teksta sâmog) zaslužuje vlastito, centralno poglavlje o hrvatskom pitanju. U tom poglavlju će se dati pregled političkog jezika britanskih liberala u tradiciji koju je utemeljila Ruth Wodak,⁹ koristeći pregled konkretnih toposa, retoričkih strategija i sredstava njihovog oblikovanja.

Stoga se može zaključiti kako ova metodologija počiva na „Paltijevom“ definiranju političkog jezika jugoslavenstva u datom povijesnom kontekstu, pregledu diskurzivnih i političko-društvenih praksi u tradiciji Fairclougha te detaljnoj analizi artikulacije hrvatskog pitanja pomoću detektiranja toposa i retoričkih strategija, u tradiciji Ruth Wodak. Konačno, valja ispitati postoji li „iza“ tog političkog jezika određena politička ideologija i, ako postoji – koji su njeni ključni elementi? Pri tom ispitivanju bit će korišteni mehanizmi koje je utemeljio Teun Van Dijk koji se najviše bavio detektiranjem ideologije u jeziku.¹⁰ Glavne premise za utvrđivanje te ideologije bit će da je ona racionalno i svjesno producirana,¹¹ ponajviše književnom produkcijom,¹² a u svrhu pomicanja *Overton Windowa* britanske vanjske politike. U tom kontekstu će također biti naglašeno upotrebljavanje stilsko-izažajnih sredstava svojstvenih fikcionalnoj književnosti ili poeziji, u tekstovima za koje se tvrdilo da su znanstveno-informativne provenijencije. Također, istraživačka pitanja koja će pri tome biti u

⁸ Norman Fairclough, *Critical discourse analysis: The critical study of language*, London: Longman, 1995.

⁹ Ruth Wodak, *The Discursive Construction of National Identity*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.

¹⁰ Teun Van Dijk, *Ideologija: multidisciplinarn pristup*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.

¹¹ Alvin Gouldner, „Ideology as a Rational Project“, u *Studies in the Theory of Ideology* (ur. J. B. Thompson). Cambridge: Polity, 1984.

¹² Michael J. Shapiro, „Literary Production as a Politicizing Practice“, u *Language and Politics* (ur. M. J. Shapiro). Oxford: Basil Blackwell, 1984.

fokusu konstruirana su po uzoru na djelo Davida Spurra¹³ koje predstavlja taksonomiju načina proizvodnje diskursa o nezapadnim prostorima i narodima koje koriste imperijalne sile. Na koji način politički jezik britanskih liberala transformira, odnosno konstruira hrvatsko pitanje? Koje su intertekstualne, ali i interdiskurzivne poveznice njihove produkcije političkog jezika? Kako se politički jezik mijenja (i sebe i svoju okolinu) s obzirom na pojavu rata i različitih političko-diplomatskih okolnosti? Koje su razlike u političkom jeziku djela namijenjenih javnosti i privatne korespondencije autora? Struktura odgovora na ova pitanja slijedit će princip pregleda specifičnih toposa vezanih uz hrvatsko pitanje te konkretnih retoričkih strategija. Konačno, nakon toga će uslijediti kritički osvrt na određene probleme u vidu rasprave te zaključak. Opisana metodologija poslužit će razotkrivanju spoznaja, pretpostavki i ciljeva britanskih liberala koji su koristeći, između ostalog, hrvatsko pitanje razarali Austro-Ugarsku Monarhiju iznutra. Od početaka lingvističkog obrata i postkolonijalnih studija pa do sada, pažnja se rijetko poklanjala kritičkom preispitivanju unutareuropskih pitanja. Ipak, ovo će istraživanje pokušati dokazati da unatoč tome što Britanija nije imala kolonije u samoj Europi, europski je poredak ozbiljno podređivan njenim kolonijalnim interesima. Neki od plauzibilnih primjera kritičke historiografije u toj maniri mogu se naći u djelima Marie Todorove¹⁴ te također u projektu većinom bečko-peštanskih znanstvenika, pod nazivom „Herrschaft, ethnische Differenzierung und Literarizität in Österreich-Ungarn 1867–1918“.¹⁵ Iako je to međunarodno istraživanje bilo primarno usmjereno na unutarmonarhijske probleme, ipak je ostvarilo značajne pomake u pogledu otvaranja tradicionalne historiografije o ovim podnebljima najnovijim dosezima svjetske historiografije. Pri ovakvoj argumentaciji treba uzeti u obzir opasnost od stvaranja viktimizirajućeg narativa, donošenja vrijednosnih sudova te uklanjanja odgovornosti sa 'domaćih' političkih aktera onoga vremena, što nipošto nije cilj ove analize.

¹³ David Spurr, *The Rhetoric of Empire. Colonial Discourse in Journalism, Travel Writing and Imperial Administration*, London: Duke University Press, 1993.

¹⁴ Maria Todorova. *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press, 1997.

¹⁵ Clemens Ruthner. „Central Europe goes Postcolonial: Approaches to the Habsburg Empire around 1900.“ u *Cultural Studies* 16:6, 2002. 877.-883. str.

Britanski liberali od 1908. do 1920.

Politička zbivanja na unutarnjem planu

Kako bi se razumjela artikulacija hrvatskog pitanja u političkom jeziku britanskih liberala, valja razumjeti politički položaj same liberalne stranke u promatranom razdoblju. Njezina je politička dominacija u parlamentu i u vladi osigurala osnivanje brojnih institucija, objavljivanje ključnih knjiga i listova te druge propagandne aktivnosti koje su u konačnici uvjetovale artikulaciju hrvatskog pitanja na način koji će biti opisan u nadolazećim poglavljima.

Iako je prije Prvog svjetskog rata britanska liberalna stranka neprikosnoveno vodila skoro sve resore vlasti, politički nije preživjela rat. U trenutku početka rata vlada liberala bila je na vlasti već više od 8 godina zahvaljujući odlučnim pobjedama na izborima 1906. i 1910. kada su osvojili javno mnijenje ambicioznim programom društvene, fiskalne i ustavne reforme.¹⁶ Unatoč pokušajima da se vanjska politika Velike Britanije vodi principom izolacionizma u predratnom razdoblju, s važnim iznimkama Marokanske krize i pomorske utrke s Njemačkom, vlada je bila ozbiljno podijeljena nakon Sarajevskog atentata. Pitanje položaja Južnih Slavena u Monarhiji prethodno je bilo marginalno pitanje u visokim političkim krugovima, a takvo je i ostalo po izbijanju rata jer je povod za ulazak u konflikt europskih sila zapravo bio napad Njemačke na neutralnu Belgiju. Javno mnijenje liberala time je bilo pripremljeno za ulazak u sukob, a glasoviti govor ministra vanjskih poslova Edwarda Greya u britanskom parlamentu dodatno je osnažio odluku da Britanija ne ostane po strani. Rat je kratkoročno koristio vladi da usmjeri pozornost javnosti na europska zbivanja, odnosno da ju skloni s gorućih unutarnjih problema poput formiranja paravojnih jedinica irskih nacionalista ili sufražetskog pokreta. Pojava rata je također poboljšala suradnju liberala s drugim političkim snagama u parlamentu, poput radničke stranke i konzervativaca, jer su imali zajedničkog neprijatelja. Ipak, već je sredinom 1915. godine liberalna stranka doživjela pad podrške i popularnosti zbog propalog napada na Aubers Ridge na zapadnom frontu te ostavke admirala Johna Fishera zbog neuspješne pomorske operacije na Dardanelima te političkih konflikata s Winstonom Churchillom. Neuspjesi njihove ratne strategije – kako na kopnu,

¹⁶ Matthew Jonson. „Governments, Parliaments and Parties (Great Britain and Ireland)“ u *1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War*, 2017. 2 str.

tako i na moru – naveli su opozicijski i neovisni tisak da kritizira liberalnu vladu,¹⁷ a uskoro su se počele javljati i kritike politike prema autonomiji Irske i odnosa prema velškoj crkvi. Zahvaljujući udruživanju interesa konzervativaca i određene struje liberala nezadovoljnih postojećim politikama, premijer Herbert Henry Asquith bio je prisiljen reorganizirati vladu i ostvariti koaliciju s konzervativcima kako ne bi došlo do prijevremenih izbora koji bi zasigurno bili pogubni za liberale. Čak su i nakon formiranja navedene koalicije liberali bili na čelu najvažnijih resora: Ministarstva vanjskih poslova, Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva obrane, Ministarstva financija i novoosnovanog Ministarstva streljiva. Unatoč tome, koalicijsku su vladu obilježile razne kontroverze, ponajviše vezane uz mobilizaciju stanovništva i stvaranja efektivnog političkog tijela za više strateško planiranje u ratu. Konkretno, liberalima se činilo da bi se uvođenje obavezne opće mobilizacije kosilo s njihovim temeljnim načelima u pogledu slobode pojedinca, ali su s druge strane određeni liberali tvrdili da je to ipak najdemokratičniji način stvaranja nacionalne vojske. Povećanje broja žrtava i troškova rata stvarali su pritisak na premijera Asquitha da popusti i uvede obveznu mobilizaciju pa je to i učinio 1916. godine, ali to nije polučilo željene rezultate i pomorski debakli oko Jutlanda i bitka na Sommi dodatno su oslabili već ionako slabu podršku javnosti. Konzervativci su često napadali liberale argumentom da nemaju koherentnu dugoročnu strategiju u ratu, što nije bilo daleko od istine jer je Asquith sporadično osnivao specijalne odbore za pojedine krize i probleme bez vođenja računa o usklađivanju njihovog rada i strateškom planiranju. Konačno, konzervativci su naišli na sugovornika u liberalnom ministru obrane Davidu Lloyd Georgeu s kojim su zajedno uspjeli ukloniti premijera Asquitha s vlasti te je novi premijer postao upravo Lloyd George. Tokom njegovog mandata konzervativci su imali vlast nad ključnim resorima te je novi ministar vanjskih poslova postao Arthur Balfour. Usprkos tome što je ova vlada imala široku podršku, ratna iscrpljenost prevladavala je među stanovništvom te su tijekom 1917. mnoge dobro ustrojene organizacije postavljale su zahtjeve za okončanje rata. Nakon izbijanja Oktobarske revolucije došlo je i do ozbiljnih problema s radničkom strankom te posljedičnom reakcijom radikalne desnice.¹⁸ Političku stabilnost tijekom 1918. godine David Lloyd George osigurao je povećanjem državne represije te dodatnom mobilizacijom, a vojne pobjede na različitim frontama udobrovoljile su javno mišljenje i političke protivnike vlade. Izbori koji su uslijedili nakon završetka rata njemu su osobno donijeli pobjedu, ali i poraz njegove liberalne stranke, koja se nije oporavila do suvremenog doba. Već u tom trenutku mogle su se vidjeti konture budućih

¹⁷ "Shells and the Great Battle." *Times* [London, Engleska] 14. svibnja 1915.: 9. str.

¹⁸ Jonson (2017), 8 str.

protagonista britanske političke scene – konzervativne i radničke stranke. Također, valja napomenuti da je liberalna stranka tijekom cijelog rata imala prilično heterogene stavove prema mnogim ključnim pitanjima vezanim uz opstanak Austro-Ugarske, trenutka kada bi se trebao sklopiti (separatni) mir, važnosti i položaju Južnih Slavena u Monarhiji itd. Ta se nekoordiniranost političke linije najbolje očitovala u diskrepantnom međudnosu Ministarstva vanjskih poslova s pojedincima i nevladinim organizacijama koje su proizvodile propagandnu ideologiju u neprijateljskim zemljama.

Crewe House: gotovo autonomni propagandni projekt

Državne institucije relativno su kasno prepoznale potrebu da agitiraju za poboljšanje položaja potlačenih naroda Monarhije jer su njihovi prethodni naponi bili usmjereni na dobivanje rata na zapadnim granicama Njemačke. Tek se 1917. godine u vladi javlja svijest o tome da je Austro-Ugarska Monarhija politički najnestabilniji njemački partner čija vojska zauzima ozbiljan udio u ukupnosti vojnih jedinica Centralnih sila. Osim toga, ključna je bila i geografska pozicija Monarhije s obzirom na činjenicu da bi pri njezinom potencijalnom raspadu na tom mjestu nastale nove savezničke države koje bi zapriječile njemački prodor na istok pa tako i ugrozu britanskih kolonijalnih interesa na Bliskom istoku i Indijskom potkontinentu. Za potrebe unutarnje destabilizacije Monarhije, ali i poticanje dezerterstva iz njezine vojske osnovano je nekoliko ključnih tijela u Velikoj Britaniji. Jedno od tih tijela bio je *Department of Propaganda in Enemy Countries* (još poznato kao *Crewe House*¹⁹) pri Ministarstvu informiranja, na čelu kojega je bio Lord Northcliffe. Propagandne aktivnosti usmjerene na Austro-Ugarsku Monarhiju počele su 1918. godine i ubrzo postale najdominantniji zadatak čitavog odsjeka, zahvaljujući utjecaju koji je ostvario Wickham Steed²⁰, prethodno dopisnik lista *Times* iz Rima (1897.-1902.) i Beča (1902.-1913.), a u tom trenutku urednik vanjskopolitičke sekcije *Timesa*. Steed je još u ljeto 1917. napisao memorandum u kojemu je sažeo 7 glavnih točaka buduće savezničke propagande protiv Austro-Ugarske, ali on nije objavljen jer se o tome nisu usuglasila sva nadležna tijela te zbog komplikacija izazvanih nepredviđenim izbijanjem Oktobarske revolucije.²¹ Unatoč tome, *Crewe House* se u potpunosti posvetilo ostvarenju dezintegracije Monarhije, bez odobrenja

¹⁹ Sir Stuart Campbell. *Secrets of the Crewe House: the Story of a Famous Campaign*. London: Hodder and Stoughton, 1920.

²⁰ Michael Sanders, Phillip M. Taylor. *British Propaganda during the First World War 1914-1918*. London: The Macmillan Press, 1982. 222.-226. str.

²¹ Sanders, Taylor (1982.), 223. str.

vlade ili Ministarstva vanjskih poslova. Iz te autonomije obavještajnog i propagandnog korpusa *Crewe Housea* stvorile su se određene paralelne strukture – kako u Britaniji, tako i u inozemstvu – koje su provodile drugačiju politiku od službene.²² Jedan od razloga ove nedosljednosti leži u strahu službenog Londona od irskog pitanja, s obzirom da se između njega i jugoslavenskog pitanja može povući jasna paralela. *Crewe House* odgovoran je za osnivanje drugog važnog tijela u ovom kontekstu, a to je *Inter-Allied Propaganda Committee* (u nekim izvorima umjesto Committee se navodi Conference, a talijanski pandan naziva se *Padua Commission*). Njegova je zadaća bila uskladiti propagandne aktivnosti savezničkih zemalja te ih provoditi u praksi. Prvi uspješni primjer može se vidjeti u njihovim aktivnostima koje su namjerno koincidirale s rimskim Kongresom potlačenih naroda (8.-10. travnja 1918. godine), kada su iz francuskih i talijanskih aviona koordinirano bacane ogromne količine propagandnih pamfleta na pozicije monarhijskih vojnika koji su većini bili pripadnici potlačenih naroda. Tijekom 1918. godine pa sve do konačnog raspada Monarhije, ovakvo je djelovanje postalo rutinsko za anglo-francusko-talijanske snage te se posebno pazilo da sav materijal bude preveden na relevantne jezike, a počelo ga se distribuirati i na teritoriju same Austro-Ugarske Monarhije. Druge tehnike koje su bile upotrebljavane uključivale su korištenje gramofonskih ploča i glasnih zvučnika za reprodukciju propagandnih poruka na području ničije zemlje te formiranje kontaktnih patrola sačinjenih od dezertera koji su potajno distribuirali propagandni materijal svojim sunarodnjacima iz habsburških regimena.²³ Iako je propaganda usmjerena prema čehoslovačkom ujedinjenju, stvaranju jedinstvene poljske države i sličnim pitanjima bila prilično lako potkrepljiva konkretnim politikama – jugoslavensko je ujedinjenje predstavljalo specifični problem za britansku vladu zbog odredbi tajnog Londonskog ugovora te obavezi koja je time stvorena prema talijanskim saveznicima. Upravo stoga stvaranje i diplomatsko priznavanje Jugoslavije nije moglo postati (službeni) ratni cilj Velike Britanije. Konačno, valja naglasiti kako je djelovanje *Crewe Housea* (naspram onog Ministarstva vanjskih poslova) definitivno obećavalo jugoslavensku neovisnost te poštivanje tekovina Krfske deklaracije što je imalo velike implikacije po zaključke i djelovanje Jugoslavenskog odbora, Narodnog vijeća SHS i drugih hrvatskih političara. Drugim riječima, raskorak između različitih politika Velike Britanije ogledao se u odnosu snaga Kraljevine Srbije i Države SHS pri procesu ujedinjenja.

²² Phillip M. Taylor. „The Foreign Office and British Propaganda during the First World War.“ u *The Historical Journal*, Vol. 23, No. 4 (1980), 875.-898. 892.-893. str.

²³ Sanders, Taylor (1982.), n.dj., 227-228.

Liberalne nevladine organizacije i ključni pojedinci

Umjesto državnih institucija poput Ministarstva vanjskih poslova, Ministarstva obrane i različitih državnih ureda za propagandu u neprijateljskim zemljama – najveću ulogu u aktualiziranju položaja potlačenih naroda Monarhije odigrale su nevladine organizacije i društva.²⁴ Pojava rata izazvala je potrebu njihovog osnivanja sa specifičnim ciljevima (poput informiranja britanske javnosti ili utjecanja na službenu vanjsku politiku) koji su ultimativno bili vezani uz ratne ciljeve. Organizacije o kojima je riječ u ovom poglavlju izabrane su jer su ljudi okupljeni u njima bili glavni tvorci diskursa o hrvatskom pitanju, odnosno potrebi za jugoslavenskim ujedinjenjem izvan Monarhije općenito. Jedna od prvih i vjerojatno najutjecajnijih organizacija ovoga tipa bila je *The New Europe Society*, osnovano u listopadu 1916. godine, samo dan prije osnivanja još jednog ključnog društva – *The Serbian Society of Great Britain*.²⁵ Osnivači i najaktivniji članovi ovih društava bili su većinom isti pojedinci, te iako su sama društva imala nešto različite aktivnosti, dijelila su gotovo identične konačne ciljeve. Važno je spomenuti da su se oba navedena društva značajno oslanjala na prethodne napore *Serbian Relief Funda*, koji je još od samog početka rata radio na pomoći Srbiji u mnogim područjima te je stekao zavidnu pozornost opće javnosti, kao i političke i privredne elite svojim brojnim propagandnim aktivnostima. Karitativne aktivnosti *Serbian Relief Funda* uključivale su brigu o izbjeglicama, situiranje siročadi te slanje škotskih liječnica u Srbiju kako bi se brinule za ranjenike i epidemiju pjegavog tifusa.²⁶ Zanimljivo je primijetiti da je upravo angažiranjem ženskog medicinskog osoblja došlo do pojave povezivanja sufražetskog i pitanja jugoslavenskog ujedinjenja.²⁷ Medicinske sestre koje su dobile bolji uvid u politička zbivanja na Balkanu aktiviranjem u *Serbian Relief Fundu* propagirale su ideju samoodređenja potlačenih naroda Monarhije u sufražetskim ili medicinskim časopisima poput *Lady*, *The Lady's Illustrated*, *The Gentlewoman*, *The Nursing Times*, *The Nursing Mirror* i *British Journal of Nursing*. Relevantnije za javno mišljenje bile su i druge diseminacijske aktivnosti poput organiziranja stručnih predavanja na fakultetima (pogotovo na Cambridgeu i King's

²⁴ James Evans. *Great Britain and the Creation of Yugoslavia: Negotiating Balkan Nationality and Identity*. London: Tauris Academic Studies, 2008. 3. str.

²⁵ Harry Hanak. *Great Britain and Austria-Hungary during the First World War: a study in the formation of public opinion*. Oxford: Oxford University Press, 1962. 175 str.

²⁶ Hanak (1962.), 67. str.

²⁷ Janie Hamilton M'Ilroy. *The Thistle Souvenir Book*. Edinburgh: Scottish Women's Hospital for Foreign Service, 1916.

Collegiu u Londonu²⁸), školskih lekcija (s temama 'Yugoslav Cause' ili 'Serbian Cause'), umjetničkih izložbi (Meštrovićeva izložba u Victoria and Alber Museum 1915. godine²⁹ i izložba srpsko-hrvatske umjetnosti u Grafton Gallery³⁰), koncerata (Slav Concert 1915. godine u Queen's Hall u Londonu³¹), Svetih Misa (St. Margaret's, Westminster³²) te obilježavanja obljetnica (Kosovo Day obilježen 1915. godine³³). Također, *Serbian Relief Fund* bio je posvećen materijalnoj pomoći Srbiji te su za potrebe prikupljanja sredstava često organizirani humanitarni balovi i matineje na kojima su sudjelovali članovi kraljevske obitelji te pripadnici političkog vrha sa svojim obiteljima. Na tim se događajima nerijetko pokušavalo predstaviti kulturu i tradiciju Srbije, što je često nailazilo na zanimanje uzvanika. Njihovi pamfleti, knjižice, sveučilišna i druga predavanja važna su vrela diskursa iz kojih se može iščitati britansko shvaćanje Srbije, njenog odnosa prema Južnim Slavenima Austro-Ugarske i jugoslavenskog ujedinjenja. Ideju za osnivanje *The New Europe Society* dao je Tomáš Garrigue Masaryk koji je još od predratnog razdoblja održavao dobre odnose sa rijetkim britanskim stručnjacima za područje srednje i jugoistočne Europe – povjesničarom i publicistom Robertom Williamom Seton-Watsonom te novinarom Wickhamom Steedom. Tijekom rata Wickham Steed postao je urednik vanjskopolitičke sekcije *Timesa*, a odmah nakon rata promaknut je u glavnog urednika. S obzirom na činjenicu da je upravo taj list bio presudan pri kreiranju javnog mijenja u Velikoj Britaniji, ponajviše zbog toga što je bio smatran neovisnim medijem, Steed je imao odličnu poziciju za vršenje utjecaja na domaće političare te za održavanje kontakta sa stranim diplomatima i državicima. Iako je i prije osnivanja ovog društva postojao određeni broj listova koji se bavio informiranjem javnosti o događajima na Balkanu i u srednjoj Europi, ti su se listovi oslanjali na prilično slabo znanje lokalnih autora te nisu imali razvijenu mrežu dopisnika 'sa terena'. Najbolji primjer za to je list *The New Statesman* kojega je zbog neinformiranosti kritizirao i sam Masaryk.³⁴

Dodatan poticaj osnivanju navedenog društva, čija se primarna aktivnost sastojala u izdavanju istoimenog časopisa (*The New Europe*, izdavan od 1916. do 1920.), bila je i činjenica da su politički protivnici iz konzervativne zajednice *The Union of Democratic Control* već jasno

²⁸ *Westminster Gazette*, 28.6.1917.

²⁹ R.W. Seton-Watson, James Bone. *Exhibition of the Works of Ivan Meštrović in the Victoria and Albert Museum*. London: Victoria and Albert Museum, 1915.

³⁰ R.W. Seton-Watson, C. Aitken. *Exhibition of Serbo-Croatian Artists*. London: Grafton Gallery, 1917.

³¹ *The World*, 21.12.1915.

³² *Church Times*, 13.7.1917.

³³ Tihomir Đorđević. *Kosovo Day (1389-1916)*. London: Kosovo Day Committee, 1916.

³⁴ R.W. Seton-Watson. *Masaryk in England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1943. 76. str.

izražavali svoje promonarhijske stavove u konzervativnom listu *Morning Post*.³⁵ Stoga je u okviru *The New Europe Society* pokrenut i časopis *The New Europe* sa sloganom '*Pour la victoire intégrale*', a već je u prvom izdanju bilo vidljivo da iza objavljenih članaka stoji mreža dobro informiranih autora iz savezničkih zemalja koji su stremili ka razbijanju britanske uskogrudnosti te valorizaciji borbe na 'istočnom frontu' u javnom prostoru. Časopis je dugo vremena financirao sam Seton-Watson iz svojih privatnih sredstava³⁶, a svoje je članke u njemu nerijetko objavljivao pod novim pseudonimom *Rubikon*, napustivši svoj predratni pseudonim *Scotus Viator*. Ostali osnivači društva i časopisa bili su Wickham Steed, Ronald Burrows i Frederick Whyte. Časopis je relativno dobro primljen u britanskoj javnosti, a tome svjedoči i komentar glavnog urednika lista *Punch*, koji je rekao da u svojih trideset godina bavljenja novinarstvom nikada nije vidio list koji sadrži toliko 'mesa'.³⁷ Distribucija ovog časopisa provedena je u Francuskoj, SAD-u, Rusiji i Italiji, a teme su bile gotovo isključivo vezane uz najaktualnija pitanja istočne, srednje i jugoistočne Europe te je ton članaka često bio duboko protugermanski i protumonarhijski. Iako to u ovom časopisu nikada nije eksplicitno navedeno, u drugim se publikacijama borba za potlačene narode Monarhije jasno vezala uz argument da će njihova neovisnost spriječiti stvaranje njemačke *Mittleeurope* koja bi otvorila put željeznici Berlin-Bagdad te prodoru na istok (*Drang nach Osten*), time značajno ugrožavajući britanske kolonijalne interese na Bliskom istoku te na Indijskom potkontinentu.³⁸

Serbian Society of Great Britain osnovano je u Seton-Watsonovoj kući na Buckingham Street te je na njegovo čelo postavljen Lord Cromer. Društvo se sastojalo od parlamentarnog odbora, odbora za književnost i propagandu te odbora za posebne potrebe koji je imao zadaću održavanja kontakta sa sličnim relevantnim društvima (posebice onima vezanima uz balkanske države). U osnivačkim dokumentima društva navodi se da je njegova svrha valorizacija jugoslavenskog ujedinjenja u javnom prostoru Velike Britanije kao jednog od važnih ciljeva Velike Britanije te pitanja presudnih za trajni europski mir.³⁹ U kasnijim fazama rata ovo je društvo poslužilo kao platforma za medijaciju u pregovorima delegata Jugoslavenskog odbora i Kraljevine Italije po pitanju ostvarenja Londonskog ugovora.⁴⁰

³⁵ Hanak (1962.), n. dj., 175.

³⁶ Hanak (1962.), n. dj., 176.

³⁷ Hanak (1962.), n. dj., 188.

³⁸ Hanak (1962.), n. dj., 94-99.

³⁹ SEW/5/3 – kut.1, „The Serbian Society (1916-1919)“ u Seton-Watson Collection, Archives of the School of Slavonic and East European Studies, University College of London.

⁴⁰ Wickham Steed. *Through Thirty Years 1892-1922: A Personal Narrative, Volume II*. London: William Heinemann, Ltd., 1924. 168-179; 183-185. str.

Također, ono je bezuspješno pokušalo uvjeriti vladu da postavi priznavanje Jugoslavije kao jedan od svojih službenih ratnih ciljeva. Konačno, u kolovozu 1917. ovo je društvo organiziralo razgovore između srpskog premijera Nikole Pašića te Davida Lloyda Georgea i Lorda Roberta Cecila s ciljem usuglašavanja stavova o budućoj državi Južnih Slavena te poštivanja Krfske deklaracije.⁴¹ S obzirom da je razdoblje prije i tijekom Prvog svjetskog rata također bilo razdoblje poznanstvenjenja različitih ogranaka ljudskog znanja, nije bilo nelogično da su se takve tendencije pojavile i u britanskim pokušajima razvijanja konzistentne politike prema Austro-Ugarskoj Monarhiji, odnosno Južnim Slavenima unutar nje. Stoga se na već započete debate o naciji, nacionalnosti i samoodređenju nadovezala potreba da se po tim principima stvaraju realne politike koje bi bile koherentne s ratnim ciljevima Velike Britanije. Odlični primjeri toga mogu se naći u osnivanju *School of Slavonic Studies* koju je 1915. godine, u okviru *King's College London* osnovao Tomáš Garrigue Masaryk. Tome je zasigurno pridonijela i činjenica da je dekan navedenog sveučilišta bio upravo njegov suradnik u navedenim društvima i liberal Ronald Burrows.⁴² Cilj osnivanja tog odsjeka bio je stvaranje (politički) slobodnog i znanstvenog okruženja za izučavanje i diskutiranje o pitanjima slavenskih naroda. Druga institucija koja je na određen način izrazila interes te ostvarila doprinos britanskom shvaćanju jugoslavenskog pitanja bilo je *Royal Geographic Society*.⁴³ To se društvo primarno bavilo određivanjem granica u raznim dijelovima svijeta te fizičkom geografijom⁴⁴ što je često išlo nauštrb društveno-političkih informacija o proučavanim podnebljima, pa tako i o potlačenim narodima Austro-Ugarske Monarhije.

„What is the value of ideals when preached in a graveyard?": opozicije liberalnim shvaćanjima hrvatskog pitanja

Ova su društva i pojedinci imali prilično organiziranu i snažnu opoziciju, kako s radikalne ljevice, tako i s konzervativne desnice (tzv. *rational parties*). Radikalna se ljevica okupila u otvoreno socijalističkoj *Independent Labour Party* te već spomenutoj grupi *Union of Democratic Control*. Obje su grupe imale sebi naklonjene listove u kojima su iznosile svoje stavove o aktualnim problemima unutarne i vanjske politike, često kritizirajući postupke i politiku liberalne vlade. Dobri primjeri takvih listova su *Manchester Guardian*, *Cambridge*

⁴¹ Hanak (1962.), n. dj., 201.

⁴² R. W. Seton-Watson. „The Origins of the School of Slavonic Studies“ u *Slavonic and East European Review* (siječanj 1939). 360-371.

⁴³ Sir Thomas Hungerford Holdich. „A Jugo-Slav Federation“ u *Fortnightly review* (kolovoz 1917). 185-195.

⁴⁴ Sir Thomas Hungerford Holdich. *Boundaries in Europe and the Near East*. London: Macmillan, 1918.

Magazine, *New Republic* i *Contemporary Review*. Neki od njihovih glavnih argumenata uključuju kritiku tajne diplomacije, pretjerane militarizacije društva, nedostatka demokratičnosti pri kreiranju politika te smanjivanju građanskih sloboda kao posljedica ratnih zbivanja.⁴⁵ Među osnivačima i ključnim članovima obje institucije bilo je nekoliko pojedinaca koji su poznavali prilike u jugoistočnoj Europi još iz razdoblja balkanskih ratova te je njihov diskurs ključan za razumijevanje stavova britanske radikalne ljevice spram jugoslavenskog ujedinjenja i posljedično hrvatskog pitanja. Među takvima ponajviše se ističe novinar i publicist Henry Noel Brailsford, koji je bio najupućeniji u nacionalna pitanja Balkana zahvaljujući dugogodišnjem životu u različitim zemljama tog područja te djelomičnom poznavanju lokalnih jezika. Valja napomenuti kako je Brailsford bio primarno zainteresiran za Bugarsku, Makedoniju, Grčku i Tursku, kao i da je njegovo znanje o Srbiji te Južnim Slavenima Austro-Ugarske Monarhije bilo znatno manje te pod utjecajem općih trendova radikalne ljevice toga doba u Britaniji, koja je vjerovala da potlačeni narodi Monarhije uživaju veliku autonomiju usporedivu s njima poznatim konceptom *Home Rule*. To konkretno znači da se više orijentirao na teme poput okončanja rata, osiguranja trajnog europskog mira (pomoću stvaranja federalne Habsburške Monarhije), ali i kritikom imperijalnih politika britanske liberalne vlade. Osim njega ključni su i braća Charles i Noel Buxton⁴⁶ koji su, iako različith stavova, nerijetko pisali i govorili o pitanju opstanka Austro-Ugarske Monarhije te položaju potlačenih naroda unutar nje. Obojica su također vodila tihu diplomaciju za smanjenje mirovnih zahtjeva Velike Britanije kako bi se lakše postigao mir.

Još jedno tijelo koje je obuhvaćalo ove britanske poznavatelje balkanskih naroda bio je *Balkan Committee*, osnovan 1903. godine, koji je često posredovao između britanskih misija na Balkanu i balkanskih država.⁴⁷ Jedna od rijetkih ženskih članica ovih institucija bila je akademska slikarica, fotografkinja i publicistkinja Edith Durham, koja je još prije rata puno putovala po južnoj Ugarskoj i balkanskim zemljama te razvila ozbiljan interes za Albaniju. Rusofobija i svojevrsna slavofobija izražena u njenim djelima⁴⁸ bila je simptomatična za gotovo čitavu britansku radikalnu ljevicu i nerijetko je služila kao jedan od glavnih argumenata za očuvanje Austro-Ugarske Monarhije na čelu koje bi ipak trebali biti „progresivni Austrijanci i Mađari“.⁴⁹ S druge strane političkog spektra rad društava

⁴⁵ H. M. Swanwick. *Builders of Peace: Being Ten Years of Union of Democratic Control*. London: Swarthmore Press, 1924.

⁴⁶ T. P. Conwell Evans. *Foreign Policy from a Back Bench, 1904.-1918*. London: Oxford University Press, 1932.

⁴⁷ Hanak (1962.), n. dj., 146 str.

⁴⁸ Edith Durham. *Twenty Years of Balkan Tangle*. London: G. Allen & Unwin Ltd., 1920. 281. str.

⁴⁹ Hanak (1962.), n. dj., 164. str.

okupljenih oko Steeda i Seton-Watsona kritizirali su članovi konzervativne stranke čiji se članci mogu naći u listovima *Common Sense* i *New Age*. Pojedinci koji su činili ovu grupu nerijetko su bili predstavnici krupnog kapitala i londonskog *Cityja* te su također bili proturatno nastrojeni jer su njihova poslovanja trpila zbog ratnih okolnosti. Oni su oslonac savezničkim snagama u Monarhiji vidjeli u Mađarima te su proizveli puno publicistike o povijesti, ali i o aktualnom položaju mađarskog naroda u Monarhiji.⁵⁰ Razlog tomu valja tražiti u kontinuitetu s njihovim međusobnim predratnim praksama i odnosima. Njihovi radovi o Mađarima bili su gotovo romantičarskog karaktera te je u njih uvijek implementirana određena filozofija povijesti u kojoj su Mađari igrali ključnu ulogu za očuvanje i razvoj zapadne civilizacije. Interpretacije ovih krugova nisu stale na tome već su otišle i korak dalje tvrdeći da su svi navodi o mađarskom tlačenju nemađarskih naroda Ugarske čiste laži te su se upustili u detaljnu 'dekonstrukciju' takvih tvrdnji svojih suvremenika.⁵¹ U tom je kontekstu važno primijetiti kako su upravo članovi konzervativne stranke agitirali za sklapanje separatnog mira s Mađarima i pokušali utjecati na vladu da prihvati takvo rješenje jer se smatralo da su Mađari spremni prestati davati podršku Njemačkoj. To je uvjerenje proizašlo iz niza kontroverznih članaka objavljenih u listu *Morning Post* tijekom 1916. i 1917. godine, čiji se autor lažno predstavljao kao dopisnik iz Budimpešte i time pokušao utjecati na javno mnijenje prema Mađarima u Velikoj Britaniji.⁵² Ipak, takve pokušaje izazivanja simpatija prema Mađarima oštro su osudili brojni utjecajni liberalni listovi te je cijela ideja o podržavanju Mađara ubrzo izgubila kredibilitet u vladajućim strukturama.

Konačno, treba napomenuti kako su od svih nabrojanih skupina, društava, stranaka i institucija – zapravo samo *The New Europe Society* i ponekad *Serbian Society of Great Britain* zaista bili u kontaktu s izbjegličkim političkim tijelima poput Jugoslavenkog odbora ili Nacionalnog vijeća Čehoslovačke republike. Svi memorandumima, molbe, prijedlozi i druge vrste komunikacije najprije su dogovarani s Wickhamom Steedom i R. W. Seton-Watsonom, a tek zatim prosljeđivani Ministarstvu vanjskih poslova. Ta je premisa važna za shvaćanje artikuliranja hrvatskog pitanja u ovom kontekstu jer su upravo ove grupe, čije su politike bile disonantne s vladinim, bile glavni tvorci diskursa o njemu.

⁵⁰ A. B. Yolland. *Hungary*. London: The Nation's History Series, 1917.

⁵¹ *Everyman*, 27.11.1914.

⁵² Francis Gribble. „Czech Claims and Magyar Intrigues“ u *Nineteenth Century* (ožujak 1917). 579 str.

„Who are these Yugoslovaks and Czechoslavs?“ : diskurzivne prakse britanskih liberala i opozicije

Kao što je razvidno iz prethodnih poglavlja, o hrvatskom pitanju najviše su pisali i govorili liberali. Važnost i funkcija stvaranja diskursa o hrvatskom pitanju varirala je ovisno o međunarodnim odnosima, ali i o unutarnjim situacijama – kako Velike Britanije, tako i Austro-Ugarske Monarhije. Načini proizvodnje diskursa bili su raznoliki u cijelom proučavanom razdoblju (1908.-1920.). Pisale su se knjige, pokretali listovi, objavljivali članci u časopisima, držali govori i predavanja, vodili intervjui, dijelili pamfleti i slično. Ipak, radi se o relativno malom broju autora koji se bavio konkretno hrvatskim pitanjem. Zbog činjenice da su britanske političke elite, pa tako i britanski narod općenito, bile slabo upoznate s unutrašnjim odnosima u Austro-Ugarskoj Monarhiji,⁵³ autori su pažljivo birali teme, informacije i argumente koje će koristiti kako bi njihov diskurs bio dobro primljen. Osim toga, oni su uvijek bili ograničeni jezičnom barijerom, te iako se većina knjiga o položaju hrvatskog naroda i zemalja mogla pronaći u njemačkom ili talijanskom prijevodu, o određenim dnevnopolitičkim problemima morali su biti izvještavani putem svojih kontakata na terenu.⁵⁴ Kao što sugerira naslovni citat⁵⁵ ovoga poglavlja, na samom početku rata brojni su se državni i vojni dužnosnici našli u osjetljivoj situaciji jer su morali kreirati politike te informirati javnost o njima nepoznatom području. Fundamentalne knjige o hrvatskom pitanju objavljene prije početka rata objavili su upravo R. W. Seton-Watson i Wickham Steed. Zanimljivo je i vrlo važno da se u tim njihovim predratnim djelima hrvatsko pitanje nameće kao jedno od najvažnijih ne samo za opstanak Monarhije, već i za očuvanje europskog poretka i mira.

Kronološki prvi je o tome počeo objavljivati Seton-Watson, objavivši knjige *The Future of Austria-Hungary and the Attitude of Great Powers* (1907.), *Racial Problems in Hungary* (1908.), *The Southern Slav Question and the Hapsburg Monarchy* (1911.), *Absolutism in Croatia* (1912.) te u ratnom razdoblju *War and Democracy* (1914.), *Roumania and the Great War* (1915.), *The Spirit of the Serb* (1915.), *German, Slav and Magyar* (1916.) i *The Rise of Nationality in the Balkans* (1917.). Iako to naslovi ovih knjiga nužno ne otkrivaju, mnoge od njih u centar narativa smještaju upravo hrvatsko pitanje, a to sugeriraju i godine kada su

⁵³ „The Liberation of the New Nationalities: The Yugo-Slavs“, u H.W.V.Temperley (ur.), *A History of the Peace Conference of Paris*. London: Oxford University Press, 1921. 183. str.

⁵⁴ R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni : korespondencija 1, 1906-1918 . Ur. Ljubo Boban et al. Zagreb: London: Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti, Institut za hrvatsku povijest; The British Academy, 1976.

⁵⁵ Steed (1924)., n. dj., 207.

knjige pisane i objavljivane s obzirom da su događaji poput aneksije Bosne i Hercegovine te Veleizdajničkog i Friedjungovog procesa privukle pozornost međunarodne javnosti i otvorile značajan prostor za kritiku unutarnje i vanjske politike Austro-Ugarske Monarhije. Primarni cilj ovih knjiga bio je informiranje britanske javnosti o aktualnim događajima u Monarhiji iz kritičke perspektive. Korijeni ideologije i propagande korištene u Seton-Watsonovim člancima u *New Europe* tijekom rata mogu se naći upravo u ovim djelima i ona zapravo predstavljaju najlukrativniji izvor britanskog odnosa prema hrvatskom pitanju.

S druge strane, Wickham Steed napisao je samo jednu knjigu koja je relevantna u ovom kontekstu, a to je *The Hapsburg Monarchy* (1913.). Moglo bi se reći da je njegovo djelo *Through Thirty Years 1892-1922: A Personal Narrative* (1924.) također relevantno kao izvor, ali valja uzeti u obzir i činjenicu da je ta knjiga pisana nakon rata te interpretira (pred)ratne događaje u svjetlu konačnog rješenja situacije. To ne znači da ne predstavlja nezaobilazno vrelo korisnih informacija „iznutra“ o događajima koji su se zbivali „iza scene“. Steed je u tom djelu stvorio ekvidistancu od vlasti i diplomacije svih uključenih država i političkih stranaka, time pokušavajući dati objektivni pregled događaja kojima je svjedočio. S obzirom na mrežu njegovih kontakata i ulogu koju je igrao u međunarodnim odnosima te stvaranju javnog mišljenja, to je djelo svakako korisno polazište za kontekstualizaciju drugih (originalnih) izvora diskursa o hrvatskom pitanju. Glavna diskurzivna praksa Wickhama Steeda zapravo su bili njegovi članci u *Timesu* te puno rjeđe – njegova prigodna predavanja. Steed i Seton-Watson su u svim svojim propagandnim djelima pazili da ne dovode u vezu pravo na samoodređenje potlačenih naroda Monarhije s britanskim kolonijalnim interesima na Bliskom istoku ili, na primjer, pravom tamošnjih naroda na samoodređenje.

Radikalna ljevica i konzervativna desnica artikulirale su hrvatsko pitanje vrlo rijetko, ako i ikada. S obzirom da su njihovi argumenti često bili usmjereni na okončanje rata, jugoslavensko ujedinjenje im je ponekad služilo kao koristan primjer nelegitimnih ratnih ciljeva Velike Britanije⁵⁶ te su agitirali protiv britanskog uplitanja u unutarnja pitanja Austro-Ugarske Monarhije. Među tim autorima nije bilo pandana Steedu i Seton-Watsonu koji bi mogao parirati njihovom znanju i angažmanu isključivo po hrvatskom pitanju, ali je zato bilo nekoliko istaknutih autora koji su vrlo eksplicitno kritizirali britanske imperijalne interese i politike. U tom kontekstu valja istaknuti Brailsfordovu knjigu *The Origins of the Great War* (1914.), ali i knjigu Charlesa Buxtona *Towards a Lasting settlement* (1915.). Opozicijski je

⁵⁶ *Common Sense*, 16.6.1917.

tisak hrvatsko pitanje postavio na marginu u čitavom proučavanom razdoblju te je bio primarno koncentriran na kritiziranje politika liberlane vlade na „zapadnom frontu“.

Konačno, valjalo bi i napomenuti postojanje određenog broja prilično neinformiranih djela koja su stremila artikuliranju određenih stavova o međusobnim odnosima naroda unutar Monarhije ili o hrvatskom narodu i povijesti općenito – ali koja su ultimativno smatrana irelevantnima u britanskoj javnosti. Kao ilustrativan primjer takvih djela mogu se navesti već spomenuta djela Edith Durham poput *Twenty Years of Balkan Tangle* (1920.) ili Thomasa Holdicha *Boundaries in Europe and the Near East* (1918.). Naposljetku treba zaključiti kako su zapravo liberali bili najrelevantniji akteri koji su artikulirali hrvatsko pitanje i koji su ga uopće smatrali shodnim uvrstiti kao jedno od centralnih u svoj diskurs i ideologiju općenito. Jedno od važnijih istraživačkih pitanja u tom kontekstu je – odakle su oni dobivali informacije koje su im služile kao temelj za proizvodnju diskursa o hrvatskom pitanju? Zanimljiv odgovor na to pitanje može se naći u priloženim bibliografijama i bilješkama koje posjeduje gotovo svako od navedenih djela. Možda najilustrativniji prilog u tom smislu predstavljaju bibliografije ranih djela R. W. Seton-Watsona u kojima je on, osim navođenja svih korištenih publikacija, također davao i prilično opširne komentare na mnoga od njih. Ti su komentari puni vrijednosnih sudova i kritičkog odnosa prema literaturi te mogu poslužiti razumijevanju – kako Seton-Watsonovog odnosa prema suvremenoj publicistici o tom pitanju, tako i za proučavanje interdiskurzivnosti i 'nomadskih koncepata' koji su migrirali u njegov diskurs putem literature na koju se oslanjao. Iako on eksplicitno navodi da je funkcija tih komentara samo upućivanje zainteresiranih čitatelja na korisnu literaturu o raznim temama vezanim uz hrvatsko pitanje, rijetko kada propušta naglasiti svoje političke stavove u njima. Sljedeći citati mogu poslužiti kao potvrda ove tvrdnje: „Pesty, Fr. *Die Entstehung Croatiens* (Ungarische Revue, vol. i. 1882). The Magyar view in its most uncompromising and unreasoning form; for that very reason, worth reading.“⁵⁷ ili „Timon, Prof. Akos von. *Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte*. Berlin, 1904. A standard Magyar work, in which Croatia is assigned a very subordinate place.“⁵⁸

Osim knjiga i članaka, mnogi su se britanski liberali u prijelomnim trenucima ovog razdoblja bavili i pisanjem memoranduma, ali i različitih državnih akata. Ti su oblici diskurzivne prakse posebno zanimljivi zato što se u njima nalaze retoričke strategije koje odaju puno informacija o autorovim pretpostavkama i ciljevima. Brojčano relevantnih memoranduma nije bilo puno i

⁵⁷ R.W. Seton-Watson. *Southern Slav Question and The Hapsburg Monarchy*. London: Constable, 1911. 446.str.

⁵⁸ Ibid

oni su se i pisali samo u trenucima posebne potrebe kao što je na primjer bilo saznanje za tajni Londonski ugovor. To je bio povod za Seton-Watsonov tajni memorandum *The Secret Agreement with Italy*⁵⁹ koji sadrži 7 konkretnih razloga za ukidanje tog sporazuma. Sličan primjer postoji i kod Arthura Evansa koji je o tome napisao *Memorandum on the National Union of the Southern Slavs and the Adriatic Question*⁶⁰ u travnju 1915. godine. Iako su ovi memorandumi bili sredstvo vršenja pritiska na vladu i Ministarstvo vanjskih poslova da promijene politiku, oni su istovremeno produbili jaz između autora i vladajućih te također naišli na apsolutno nerazumijevanje. To se može primjetiti i u sljedećem citatu iz pisma ministra vanjskih poslova Edwarda Greya Seton-Watsonu: „We shall all have to make concessions to one another; not one of us can get 100% of the extreme national demands. The Serbs and other Slavs, who are really going to gain more than any one else, must not deny to those who are fighting for them the means of securing victory“.⁶¹ Moguće je da je upravo zbog ovako ranih znakova razilaženja među njima praksa izdavanja memoranduma i napuštena te su se uskoro odlučili osloniti na vlastite snage te osnivati nevladina društva i nezavisne listove.

Jedan od boljih primjera (internih) državnih dokumenata predstavlja i *Foreign Office Handbook: The Yugoslav Movement*, iz ožujka 1919. Bio je to priručnik koji je služio djelatnicima Ministarstva vanjskih poslova da se upoznaju s poviješću pokreta za jugoslavensko ujedinjenje uz pomoć preslika raznih dokumenata (npr. Krfska deklaracija, Rimska deklaracija itd.), relevantnih karata te pregleda najsuvremenijih zbivanja.⁶² Također, pri analiziranju diskurzivnih praksi ne treba zanemariti ni onu koja nije bila namijenjena javnosti, a to je privatna korespondencija među ključnim akterima te također zapisnici sa sastanaka *The New Europe Society* ili *Serbian Society of Great Britain*. Relevantnost ovih izvora leži u činjenici da oni otkrivaju proces artikulacije hrvatskog pitanja te izgradnje retoričkih strategija koje čine objekt ovog istraživanja. U tim izvorima može se pratiti hrvatsko pitanje u nastajanju te također promatrati debate koje su se vodile među važnim pojedincima. Možda najvažnija osobina ovih, onodobnoj javnosti nedostupnih, izvora leži u iskrenosti i otvorenosti s kojom su oni među sobom gradili ideologiju 'Nove Europe' te što se u njima eksplicitno mogu vidjeti neki argumenti koji se u svim javnim informativno-

⁵⁹ SEW/3/1 - kut. 1. „Documents relating to RWSW's activities during the First World War (1914-1918)“ u Seton-Watson Collection, Archives of the School of Slavonic and East European Studies, University College of London.

⁶⁰ EVA/1/1 – kut. 1. „Evans' writings, sketches and correspondence (1875-1932)“ u Arthur Evans Collection, Archives of the School of Slavonic and East European Studies, University College of London.

⁶¹ G. M. Trevelyan. *Grey of Fallodon*. London: Longman's Green and Co, 1938. 298-299. str.

⁶² FO 373/1/15, The National Archives, Kew, London.

propagandnim publikacijama ne mogu. Razlike artikuliranja hrvatskog pitanja u javnom i privatnom kontekstu otkrit će prava mišljenja i stavove autora te postaviti pitanje o kredibilitetu njihove ideologije i ukupnosti njihovih napora za uspostavljanje državne zajednice Južnih Slavena. Kako bi bilo jasnije što liberali o hrvatskom pitanju mislili, pretpostavljali, ali i kako su ga odlučili predstaviti britanskoj javnosti, ključno će biti dati pregled toposa koji čine hrvatsko pitanje, ali i retoričkih strategija koji su ga potkrepljivali kao takvog.

„Solving the Southern Slav Question“: glavni toposi hrvatskog pitanja i retoričke strategije britanskih liberala

U ovom će poglavlju biti izdvojeni odabrani toposi koji se mogu pratiti u političkom jeziku britanskih liberala na intertekstualnoj razini. Toposi su odabrani po kriterijima učestalosti, rasprostranjenosti i relevantnosti za ovo istraživanje. Pri relevantnosti se podrazumijeva da izabrani toposi sadrže u sebi britansku interpretaciju povijesti, sadašnjosti i budućnosti hrvatskog pitanja te ulogu Velike Britanije u te tri vremenske kategorije. Toposa brojčano ima mnogo, ali zbog formata ovog rada i potrebe da se konstruira koncizna argumentacija, izabrana su 4 najvažnija toposa: *potlačeni narod*, *čuvari vrata*, *Drang nach Osten/Berlin-Bagdad* i *cjelovita pobjeda*.

Iako je do sada bilo riječi o određenim stavovima opozicije, ovi su toposi derivirani većinom iz diskursa britanskih liberala, čije su diskurzivne prakse izložene u prethodnom poglavlju. Oni će biti predstavljeni kroz praćenje (promjene) njihovog značenja te povezanih koncepata i retoričkih strategija u javnom diskursu. S obzirom da su ovi toposi i retoričke strategije izuzetno česta pojava u svim proučavanim diskurzivnim oblicima, u ovom će radu biti predstavljeni samo najreprezentativniji citati koji na najjasniji način sažimaju semantičku i pragmatičku suštinu pojedinog toposa.

Potlačeni narod

Potlačeni narod (*subject nationality/oppressed nationality*) prvi je topos kojemu treba posvetiti pažnju. Ti se potlačeni narodi još ponekad određuju kao *Slavic and Latin peoples*, ali pojavom samog rata i konkretizacijom ratnih ciljeva liberala taj se izraz zamjenjuje gotovo isključivo sa *Czechoslovak and Yugoslav peoples*, time izostavljajući rumunjsko i talijansko pitanje te pitanje drugih slavenskih naroda poput Poljaka, Ukrajinaca i sl. U svim pregledima povijesti i suvremenosti Habsburške Monarhije ili neke od njenih sastavnica postoji jasna tendencija prikazivanja planiranog i sustavnog podređivanja grupe naroda, od strane austrijskih Nijemaca, Mađara i same dinastije. U sljedećem se navodu može vidjeti taj argument: „Croatia has been exploited economically by the Magyars, and the narrow interests of Budapest have prevented railway development and hampered local industries by skilful manipulation of tariffs and taxation. A further result is that even to-day Dalmatia (with the

exception of Ragusa) has no railway connections with the rest of Europe, and those of Bosnia are artificially directed towards Budapest rather than towards Agram, Vienna, and Western Europe“.⁶³

Gotovo sva proučavana djela konstruiraju historijski narativ o kontinuitetu potlačenosti ovih naroda koji kulminira pojavom dualizma, a potpuno se otkriva u svjetlu predratne aneksijske krize odnosno afera poput Friedjungovog i Veleizdajničkog procesa koje zapravo stavljaju hrvatsko pitanje u položaj sinegdohe, odnosno metafore za sveukupni položaj potlačenih naroda Monarhije. U takvoj se argumentaciji nacionalno pitanje skoro uvijek izjednačava s pitanjem demokracije te moralnog vrednovanja unutrašnjeg ustrojstva Monarhije. Predratni se diskurs pri analizi hrvatskog pitanja najčešće referira na irsko pitanje⁶⁴ kao paralelni slučaj na unutarnjem planu Velike Britanije, a diskurs proizvođen tijekom rata također uvodi i usporedbu Srbije s Belgijom⁶⁵. Simptomatična za ovaj topos je britanska artikulacija odnosa moći u Monarhiji te (ne)povezivanje s odnosima moći u britanskom imperiju. Sam pojam potlačenosti podrazumijeva da postoji tlačiteljski narod koji uspostavlja takav odnos i koji namjerno podriva razvoj potlačenih radi ostvarenja dominacije te eksploatacije takve situacije. Specifični primjeri takve argumentacije (poput npr. željezničke pragmatike⁶⁶) svojstveni hrvatskoj publicistici toga doba direktno su preneseni u diskurs britanskih liberala.

Još jedan ključni argument koji se oslanja na ovaj topos jest onaj koji legitimira i naglašava ulogu slobodarske Kraljevine Srbije koja spram svojih potlačenih bratskih naroda ima povijesnu ulogu i dužnost da ih oslobodi. O dojmu slobode i nezavisnosti srpske države među britanskim liberalima dobro govori sljedeći citat: „In the Balkans the Serbs were the first to revolt, and won their own freedom, with less help than Greeks, Roumanians or Bulgarians, and under less favourable circumstances. Thus Serbia is essentially a self-made man among States, built from the foundations upwards, and possessing no aristocracy and hardly even a middle class“.⁶⁷ U tom kontekstu dolazi do polemike o nacionalnom principu tog oslobođenja, čime se suprotstavlja srpsko rješenje i jugoslavensko rješenje: „Any Serbian statesman who failed to perceive this truth would deserve to be regarded, not merely as an obstacle to the cause of Allied unity, but as a traitor to the best interests of his race. In Serbia,

⁶³ R.W. Seton-Watson. „Austria-Hungary and the Southern Slavs“ u *War and Democracy*. London: Macmillan and Co, 1914. 149. str.

⁶⁴ R.W. Seton-Watson. *Absolutism in Croatia*. London: Constable, 1912. 66.-71. str.

⁶⁵ *In Honour of the Small Nations: Report 1916-1917*. London, Serbian Society of Great Britain, 1917. 8.-10.str.

⁶⁶ R.W. Seton-Watson. *Southern Slav Question and The Hapsburg Monarchy*. London: Constable, 1911. 329.-335. str.

⁶⁷ R.W. Seton-Watson. *War and Democracy*. (1914.) 142. str.

as elsewhere, our sympathy and support must be given, not to the old Oriental tendencies, now tottering to their fall, but to those new and democratic elements in whose hands the future of Yugoslavia lies“.⁶⁸

Nadalje, korištenje jednine česta je pojava koja se veže uz ovaj topos te stoga pretpostavlja da su potlačeni narodi (npr. *Yugoslavs; Serbo-Croat race; Slovenes, Croats and Serbs*) jezično, kulturno, etnički, tradicijski i mentalitetno izuzetno homogena cjelina s tek nekoliko minornih razlika uvjetovanih historijskom odvojenošću. Sljedeći citat može poslužiti kao primjer britanskih shvaćanja hrvatsko-srpskih razlika: „The Croats and Serbs occupy the border-line between West and East, between Rome and Byzantium, between Catholicism and Orthodoxy. Broadly speaking, every Croat is a Catholic, every Serb an Orthodox. The Croat language is Serb written with Latin characters, the Serb language Croat written in the Cyrilline alphabet“.⁶⁹

Britanski liberali zamjeraju svojim sunarodnjacima zanemarivanje pitanja jugoslavenskog ujedinjenja i opće neznanje o položaju potlačenih naroda za koje se oni zauzimaju te time u unutrašnjoj politici stvaraju suprotnost između svojih obrazovanih i širokih vidika te uskogrudnih patriota zaokupljenih unutarnjim pitanjima.⁷⁰ Konačno, suprotnost između demokratske i liberalne Britanije te konzervativne i imperijalne Austrije, koristi se kao legitimacija za uplitanje u unutarnja pitanja Monarhije te britanski angažman u oslobođenju potlačenih naroda te ostvarenju jugoslavenskog ujedinjenja. Taj se argument također često legitimira Strossmayerovim pismima Gladstoneu u kojima hrvatski biskup upravo poziva Britaniju na takav angažman te time pruža svojevrsnu legitimaciju i aludiraju na pristanak Južnih Slavena Monarhije na takvu suradnju.⁷¹ Steedova kritika demokratičnosti vođenja vanjskih poslova Monarhije prikazuje opće raspoloženje britanskih liberala po tom pitanju, kao i sliku koju su imali o vlastitom sustavu: „England has, at times, succeeded in combining pre-democratic tradition with parliamentary practice. In Austria- Hungary the pre-democratic method persists, in reality if not in appearance, and its drawbacks are seen to be even more serious than those of a purely democratic system. The management of foreign affairs in the Dual Monarchy is essentially a dynastic prerogative, usually exercised with the help of a

⁶⁸ R.W. Seton-Watson. „Serbia's Choice“ u *New Europe* (22.8.1918.)

⁶⁹ Ibid, 140. str.

⁷⁰ Hanak (1962.), 178. str.

⁷¹ Seton-Watson, (1911.) 416.-445.

diplomatically-trained minister who is in the first place, Minister of the Imperial and Royal Household, and only secondarily, Minister for Foreign Affairs“.⁷²

Topos potlačenog naroda gotovo je uvijek popraćen znanstvenim, kritičkim aparatom s jedne i izražajnim sredstvima romantičarskog stila, s druge strane. Uz iscrpne tablice i pažljivo izrađene karte koje prikazuju različite podatke o stanovništvu opisivanih podneblja, mogu se naći i rečenice poput: „History teaches that certain States are offered a leading part by the elemental force of circumstances; those who reject it or prove unworthy are trodden mercilessly underfoot“⁷³ koje ukazuju na postojanje određene filozofije povijesti u ideologiji britanskih liberala.

Zanimljivo je uočiti da su u (isključivo) Steedovom diskursu, jedni od glavnih tlačitelja i Židovi: „But the Serbo-Croatians are gradually learning the lesson (...) – the necessity of husbanding their own resources, creating their own banks, and developing their economic potentiality in such a manner as to resist, first the local Jewish usurers and secondly international Jewish finance, which the Southern Slavs regard not without reason as the pioneer of Germanism“.⁷⁴

Zaključno rečeno, topos potlačenog naroda koji obilježava hrvatsko pitanje u diskursu britanskih liberala otkriva puno o njihovom viđenju situacije u Monarhiji te posljedično britanskih ratnih ciljeva, a način na koji je prezentirano i važnost koja mu je pridana, otkrivaju njihovu namjeru da radikalno promijene javno mnijenje te ozbiljno utječu na službenu vanjsku politiku i ratnu strategiju Velike Britanije. O „dramatičnosti“ hrvatskog pitanja najbolje svjedoči ovaj zaključni citat iz predratnog razdoblja: „No country in Europe presents such a variety of complicated problems for solution as the Austro-Hungarian Monarchy; and among these, none is more important and more pressing than the Southern Slav Question. In it are involved the future fortunes of the whole Croat and Serb race. (...) On it depends the balance of power on the Adriatic, with all its bearings upon the international situation. Above all, the Southern Slav Question may at any moment exercise a decisive influence upon the foreign policy of Vienna, and upon the internal development of the Dual Monarchy“.⁷⁵

⁷² Wickham Steed. *The Hapsburg Monarchy*. London: Constable and Co, 1913. 252. str.

⁷³ R. W. Seton-Watson. *German, Slav and Magyar*. London: Constable and Co, 1916. 120. str.

⁷⁴ Steed, (1913.), n. dj., 285.

⁷⁵ Seton-Watson, (1911.), n. dj., 7.

Čuvari vrata

Drugi važni topos hrvatskog pitanja u političkom jeziku britanskih liberala jest alegorijska kategorija: čuvari vrata (*Guardians of the Gate*). Taj topos često se pojavljuje i u diskursu o Kraljevini Srbiji⁷⁶ ili jugoslavenskim narodima općenito, bez ikakve semantičke ili pragmatičke razlike u odnosu na hrvatsko pitanje. Na početku valja odmah napomenuti postojanje interdiskurzivne veze s političkim jezikom izvornog pravaštva⁷⁷ koji je u sebe inkorporirao ranonovovjekovni topos preziđa kršćanstva, odnosno *Antemurale Christianitatis*⁷⁸ za potrebe alijenacije od habsburške krune i Beča te propagiranja hrvatskog historijskog prava na državnost. Iako je taj topos imao različite funkcije i opće kontekste postojanja, može se uočiti jasni semantički kontinuitet te kontinuitet retoričkih strategija koje ga legitimiraju u svim navedenim diskursima. Iza upotrebe ovog toposa u političkom jeziku britanskih liberala stoji nekoliko retoričkih strategija. Prvenstveno, nerazvijenost i neujedinjenost ovog (njima jedinstvenog) naroda proizlazi iz činjenice da su stoljećima branili granicu civilizirane Europe od Osmanskog Carstva te time žrtvovali vlastiti razvoj kako bi Zapadu omogućili uvjete za nesmetan razvoj.⁷⁹ Zatim, upravo zbog te nerazvijenosti (u raznim aspektima pa tako i kulturnom) nisu se uspjeli etablirati na svjetskoj sceni te je posljedično došlo do nepoznavanja njihove uloge, ali i njihovih nacionalnih posebnosti, na Zapadu. Sljedeći citat tu tezu dobro potkrepljuje: „A few years, even a few months, of enemy occupation has a disastrous effect. Yet for five hundred years the South-East of Europe has suffered this. When the Turkish Night overshadowed the Balkan lands, all trade, all art, all literature, all education, all social progress ceased“.⁸⁰ Nadalje, javno mijenje Velike Britanije mora shvatiti historijski razvoj događaja i u ovom ključnom trenutku pomoći oslobođenje i ujedinjenje Južnih Slavena koji zaslužuju vlastitu, suverenu državu. Iz navedenog proizlazi da je informiranje britanske javnosti o historijskoj ulozi i zasluži Jugoslavena te propagiranje britanske dužnosti da im se pomogne – moralan čin iskupljenja te samim time i legitiman ratni cilj. „Faith has assigned to Britain and to France an important share in the solution of the problem, and it is our duty to insist that this solution shall be radical and permanent, based on

⁷⁶ R. G. D. Laffan. *The Guardians of the Gate. Historical lectures on the Serbs*. Oxford: Clarendon Press, 1918.

⁷⁷ Maciej Falski. „Croatian Political Discourse of 1861 and the Key Concepts of the Nineteenth-Century Public Debate“ u *Acta Poloniae Historica*, Vol. 108 (2013.), 71.-92. str.

⁷⁸ Nikolina Rajković. „Povlačenje granica istoka i zapada: Antemurale Christianitatis i konceptualizacija hrvatskog nacionalnog i simboličkog identiteta“ u *Diskrepancija*, Vol. 11, No. 16/17, (2012.), 51.-65. str.

⁷⁹ Hanak (1962.), n. dj., 81.

⁸⁰ William Edward David Allen. *The Turks in Europe: A sketchy study*. London: J. Murray, 1919. 1-2.str.

the principle of Nationality and the wishes of the Southern Slav Race“, ⁸¹ jedan je od reprezentativnih primjera takvog diskursa.

Također, ova retorička strategija automatski napada opoziciju liberalima koja nije upoznata s tim narativom te koja cijelo pitanje jugoslavenskog ujedinjenja ne smatra shodnim uvrstiti među britanske ratne ciljeve, time ih stigmatizirajući kao nemoralne i kratkovidne. Zanimljivo je uočiti i tenziju između vrlina narodnog duha koje u tom kontekstu britanski liberali gotovo herderovski upisuju Južnim Slavenima („a populaton of pig-dealers were nearly all poets“⁸²) te tipično kolonijalističkog dehumanizirajućeg odnosa opozicije prema istim subjektima. Primjer potonjeg vidi se iz sljedećeg navoda: „Jugo-Slavs, primitive unschooled races, not indeed without their own charm and emotional genius, who never, even after generations of experience, are likely to replace the Germans as industrial or intellectuall workers“. ⁸³

Konačno, upravo zbog svoje historijske blizine *vratima* i određene kontaminacije *drugošću*, gotovo svi britanski liberali konstantno navode kako se među Južnim Slavenima mogu podjednako naći elementi *istoka* i *zapada*, a to odlično sažima i naredni citat: „Living on the frontier between east and west, they have for centuries been exposed to the rival influence of Rome and Byzantium and the eternal strife of these two opposing systems of thought and culture has given to the Croato-Serb race its dual nature, and is at once its strength and its weakness – its weakness in long centuries of seemingly futile strife and disunion, its strength in a still distant future which shall have attained the higher and more complex *Unitas in Diversitate*“. ⁸⁴

Vrlo se slična dihotomija ogleda i u čestoj upotrebi pojmova *Europa* i *Balkan* kao metafore za napredno i zaostalo, što dokazuju i ove rečenice: „In twenty years administration he [op. a. Béni Kállay] had organized and outwardly converted Bosnia-Herzegovina from a neglected and backward Turkish province into a progressive modern colony. While his methods were those of the Balkans, his intelligence and his intellectual interests were largely European“ ⁸⁵.

Zaključno, upravo zbog tog imanentne podvojenosti i fluksa u kojemu se nalaze Južni Slaveni – dolazi do argumentacije da će oni uvijek predstavljati neuralgičnu točku Europe i da o njihovom ujedinjenju ovisi trajni europski mir: „The Southern Slavs occupy one of the most important strategic areas on the continent, all movements of conquest from nearer Asia into

⁸¹ Seton-Watson, (1914.), n. dj., 160-161.

⁸² Sir George Young. *Nationalism and War in the Near East*. Oxford: Oxford University Press, 1915. 13. str.

⁸³ Henry Noel Brailsford. *After the Peace*. New York: Thomas Seltzer, 1922. 20. str.

⁸⁴ Seton-Watson, (1911.), n. dj., 2.

⁸⁵ Steed, (1924.), n. dj., 202.

Europe and *vice versa* have perforce made their way through this land, and it is a European interest that the Southern Slav monarchy should be strong enough successfully to sustain the rôle thrust upon it“.⁸⁶

Drang nach Osten ili Berlin-Bagdad

Sljedeći se topos za razliku od ostalih sastoji od dvije sintagme koje se u ovom kontekstu mogu izjednačiti na semantičkoj i pragmatičkoj razini te će se stoga smatrati jednim toposom. Dodatno opravdanje tretiranju tih sintagmi kao dio jedinstvene cjeline predstavlja i činjenica da su retoričke strategije koje su ih konstruirale bile gotovo identične. Stoga treći topos predstavlja *Drang nach Osten*, odnosno *Berlin-Bagdad*. Prva se sintagma koristila kao sinegdoha za ukupnost njemačke politike na jugoistoku Europe te Bliskom istoku, a podrazumijevala je širenje njenog utjecaja militarističkim sredstvima i agresivni tretman svojih saveznika na tom podneblju. Druga je sintagma označavala željeznicu koja je trebala povezivati Berlin i Bagdad te je tvorila simbol za navedeni prodor na istok i njemačku imperijalnu ekspanziju uopće. Glavni je argument bio da je ultimativni cilj te ekspanzije dolazak do Indije i posljedično ugrožavanje tamošnjeg britanskog utjecaja i vlasti. Iako su prethodno opisani toposi (potlačenog naroda i čuvara vrata) i retoričke strategije koristile pri definiranju i prezentiranju jugoslavenske problematike britanskoj javnosti, ovaj je topos ključan za razumijevanje dramatičnog tona čitavog liberalnog diskursa i on predstavlja najvažniju poveznicu između britanskih ratnih ciljeva i jugoslavenskih nacionalnih interesa.

Valja razumjeti da je shvaćanje te poveznice postojalo podjednako i u diskursu britanskih liberala te u diskursu političkih i intelektualnih elita Južnih Slavena, naklonjenih ujedinjenju. Bogumil Vošnjak, slovenski član Jugoslavenskog odbora, tome je posvetio čitavu knjigu na engleskom jeziku⁸⁷, legitimirajući time upotrebu ovog toposa i agitirajući za britansko zauzimanje za jugoslavensko ujedinjenje po ovoj osnovi. Nadalje, ovaj je topos nastao i reproducirao se u oba diskursa značajno prije Prvog svjetskog rata, ali je u doba samog rata postao koristan za usklađivanje ratnih ciljeva. On je stoga povezao otprije poznati propagandni narativ o njemačkoj imperijalnoj ekspanziji i ugrozi britanskih imperijalnih interesa s narativom za oslobođenje potlačenih naroda. Pri tome se nije dovodio u pitanje karakter britanske imperijalne uprave, već ga se naprotiv opravdavalo različitim argumentima.

⁸⁶ A. H. E. Taylor. *The Future of Southern Slavs*. London: Dodd, Mead and Company, 1917. 321. str.

⁸⁷ Bogumil Vošnjak. *A Bulwark against Germany*. London: Fleming H. Revell Company, 1917.

Zanimljivo je primijetiti da neki autori, unatoč čestoj kritici njemačkih napora za izgradnju željezničke linije Berlin-Bagdad, teoretiziraju o vrlo sličnom lukrativnom projektu željezničke linije London-Mumbai: „This would be a genuinely overland route to the East, broken only by the short Channel crossing from Dover and the still shorter crossing over the Bosphorus from Constantinople, and if train-ferry services were established over those breaks it would be possible to travel in the same railway carriage from London to Bombay“.⁸⁸

Koristan primjer retoričkih strategija koje su legitimirale upotrebu ovog toposa može se naći u sljedećim izjavama: „Serbia is not fighting only for Serbia, but at the same time for India and Egypt“,⁸⁹ „Southern Slavs are Britain's unique friend between Hamburg and Baghdad“⁹⁰ ili „To fail to create a Southern Slav state would be to renounce the creation of a really effective barrier to German expansion in the Balkans and the Drang nach Osten“.⁹¹ Naročito je ilustrativna činjenica da su ovi navodi izdvojeni iz privatne korespondencije Seton-Watsona, protagonista produkcije propagandnog diskursa, te ključnih političara koji su bili u poziciji usmjeravanja službene politike Velike Britanije. Generalno je ovaj topos svojstveniji privatnoj sferi, a puno ga se rjeđe može naći u propagandnim organima i javnoj publicistici britanskih liberala, koja se u puno većoj mjeri koristi prethodno opisanim toposima potlačenog naroda i čuvara vrata. Njihovu vezu s ovim konkretnim toposom te njihov inherentni historicitet dobro ilustrira i ovaj navod iz jednog britanskog pregleda povijesti Južnih Slavena pisanog tijekom rata: „The Turks were now pressing on into Hungary and Serbia, which holds the gate of the East and therefore of the West, lay directly in their path, and suffered the fate of every State which holds an important strategical position with inadequate forces, just as at the present time she has been subjected to the reverse pressure of the German Drang nach Osten – only when there is a strong Southern Slav Kingdom will there be a tolerable guarantee of peace in the Balkans, and all efforts by whatever motive induced, to weaken the Serbo-Croats will be direct causes of further struggles“.⁹²

Jedan od rijetkih primjera javne povezanosti ovog toposa s pitanjem jugoslavenskog ujedinjenja može se naći u *Timesovim* člancima o inauguracijskom sastanku srpskog/jugoslavenskog nacionalnog odbora za ratne ciljeve u Londonu krajem srpnja 1918. godine. U njima je prenesen sadržaj Balfourovog govora (čiji je rođendan bio proslavljen

⁸⁸ Taylor, (1917.), n. dj, 317.

⁸⁹ Seton-Watson, H. and Seton-Watson, C. (ur.), *R.W.Seton-Watson and the Yugoslavs: Correspondence 1906.-1941*. London: The British Academy, 1976. 251. str. (29.10.1915.)

⁹⁰ Ibid, 213-214. (26.4.1915.)

⁹¹ Ibid, 239. (17.9.1915.)

⁹² Taylor, (1917.), n. dj., 56-57.

upravo na tom sastanku), koji izvrsno oprimjeruje tipičnu retoričku strategiju iza ovog toposa: „...a nation which is in the orbit of Germany, is quite certain to have the whole weight of the German bureaucratic and military machine devoted to squeezing it into the national mould which suits Germany. We know exactly what Germany does to other States that which fall into her power. Those States are made to minister to Germany's economic greatness, they are sucked dry in order to feed Germany's ambition for wealth, their whole natural development is thwarted and diverted in order to fit in with the notions of German culture“.⁹³

Kao i u prethodna dva toposa, ovaj također sadrži vrijednosni sud spram uloge hrvatskog naroda u ratu, ali i u čitavoj europskoj povijesti, s obzirom da je on (kao i drugi Južni Slaveni) u poziciji da zaustavi prodor njemačkog carstva, ali i njemačkih vrijednosti – na istok.

U političkom jeziku britanskih liberala nasuprot tim njemačkim, stoje britanske vrijednosti koje razotkrivaju sliku koju su oni imali o vlastitom narodu, ali i čitavom Britanskom Carstvu: „...never before in the political history of the world have two ideals been brought into this collision. It is not the two groups of nations fighting for the territory that are struggling for supremacy. It is two ideals – one from Heaven and the other from Hell – which are striving for the mastery, and on the result of whose struggle the fate of the world depends“.⁹⁴ Razumljivo je da je temeljna pretpostavka svih navedenih retoričkih strategija potlačenost Južnih Slavena Monarhije, odnosno direktna podređenost službenog Beča njemačkim imperijalnim i ratnim interesima: „We were often told that we must not dismember Austria, as though Austria were a tender virgin body which the ruthless Allies were striving to tear limb from limb. In truth, Austria was a carcass suffocating within the wrinkles of its parchmentlike hide a number of young peoples striving to be born. We must assist the birth of those nations. Only by building accross Europe a chain of liberated non-German States could the Allies teach the German people that war did not pay, and that a force stronger than German militarism had arisen in the world“.⁹⁵

Konačno, zaključak koji proizlazi iz ovih retoričkih strategija te česte upotrebe ovog toposa u artikulaciji hrvatskog pitanja jest da je osiguranje hrvatske državnosti i suverenosti, kroz razaranje Austro-Ugarske, a uspostavljanje svojevrzne Jugoslavije, pitanje obrane europskog poretka od agresivne njemačke ekspanzije i posljedične eksploatacije naroda koji bi potpali pod njen utjecaj. U diskursu proizvođenom u privatnoj korespondenciji ta je argumentacija

⁹³ "An End To Austrian Tyranny." u *Times*. London, 26.7. 1918. 5. str.

⁹⁴ Ibid

⁹⁵ Wickham Steed. „Education of Opinion“ u *Times*. London, 26.7.1918. 5. str.

svođena na puno praktičniju razinu te je bila orijentirana na konkretna pitanja obrambene strategije, dok je u javnom diskursu većinom bila orijentirana ka vrijednosnim implikacijama, konceptu narodnog duha i filozofiji povijesti.

Cjelovita pobjeda

Posljednji topos koji valja izdvojiti tiče se položaja samog hrvatskog naroda i zemalja u novoj državi, odnosno u budućem poslijeratnom poretku. Sama sintagma koja u proučavanom diskursu najbolje obuhvaća ukupnost ovog pitanja i koja se najčešće koristi jest cjelovita pobjeda (*integral victory*, a često se koristi i u francuskom prijevodu: *victoire intégrale*). Nadovezujući se na prethodno izložene topose i retoričke strategije, navedena cjelovita pobjeda podrazumijeva pobjedu saveznika koja osigurava trajni mir, uklanja potencijalne razloge budućih oružanih sukoba te kulminira u osnivanju međunarodne organizacije čiji je glavni zadatak osigurati razoružanje i stvoriti platformu za rješavanje međunarodnih nesuglasica i problema diplomacijom. Važno je napomenuti kako se uz ovaj topos, kao i uz ostale, veže moralni aspekt te cjelovita pobjeda također znači pobjedu demokracije, poštivanja načela samoodređenja pri kreiranju novih granica te obraćanje pažnje na prava malih naroda i manjina: „The first task of our time for Europe (...) is to lay firm the foundations of those nations by carrying to victory the twin principles of Nationality and Democracy to secure that the peoples of Europe shall be enabled to have governments corresponding to their national needs and responsible to their own control, and to build up, under the care and protection of those governments, the social institutions and the civilisation of their choice. So long as there are peoples in Europe under alien governments, curtailed in the use of their own language, in the propagation of their literature and ideas, in their social intercourse, in their corporate life, in all that we in Great Britain understand by civil liberty, so long will there be men who will mock at the very idea of international peace, and look forward to war“.⁹⁶

Glavna funkcija ove retoričke strategije je definiranje i legitimiranje stavova britanskih liberala o uvjetima mira. Stoga je uloga Velike Britanije te drugih saveznika također modernizacija društava i međunarodnih odnosa uspostavljanjem integralne pobjede temeljene na tim modernim, europskim principima koji će prekinuti stare (također često artikulirane kao: orijentalne, sultanske ili satrapske) zaostale kontinuitete. Među tim zaostalim i problematičnim rudimentima, naspram kojih će stajati integralna pobjeda, u nekim se tekstovima nalazi i sama nacija: „This war (...), has brought to bankruptcy the National State.

⁹⁶ Seton-Watson, (1914.), 8. str.

Till 1870 it was the ultimate ideal of European politics, as it is still in the Balkans, where the Turk has broken Time's wings. It was such a fruitful ideal that it has rapidly carried us beyond itself, and in the last generation the life of the world has been steadily finding new and wider channels. In the crisis of change from nationalism to internationalism we were still exposed to the plague of war“.⁹⁷

U kontekstu ostvarenja cjelovite pobjede na jugoistoku Europe, a imajući u vidu da je zapravo jugoslavensko ujedinjenje jedan od implicitnih povoda za rat, glavna je retorička strategija britanskih liberala bila da pobjeda neće biti cjelovita ako do ujedinjenja ne dođe. Također, brojni su liberali naglašavali da država koja će posljedično nastati mora biti snažna i stabilna kako bi osigurala mir, omogućila slobodnu trgovinu i promet na tom strateški važnom području te kako bi se stvorila ravnoteža snaga u Europi. Ta su se snaga i stabilnost uglavnom podrazumijevale i nisu dovođene u pitanje jer se smatralo da postoje preduvjeti za njihovo ostvarenje, a to su zajednički jezik (kao njima glavni nacionalno-integracijski aspekt⁹⁸), želja za zajedničkom državom nakon historijske razdvojenosti (očitovana u Krfskoj deklaraciji) i dr.

Ipak, među britanskim liberalima postojala je svijest o elementima državnosti koje je posjedovala Trojedna kraljevina te je ona na određeni način i projicirana u diskursu o cjelovitoj pobjedi. Već je na samom početku rata Seton-Watson u jednom pismu britanskom Ministarstvu vanjskih poslova napisao da bi monarh ujedinjene Jugoslavije trebao biti krunjen ne samo kao srpski kralj, već i sa Zvonimirovom krunom, kao kralj Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: „thus reviving the historic traditions dating from the tenth century and never abandoned or forgotten“.⁹⁹ Nedugo nakon toga sličnu retoričku strategiju primijenio je poznati povjesničar i obavještajac Arnold Toynbee: „The spell of the Hapsburg is broken, and Croatia, Dalmatia, and Bosnia are ready to transfer their allegiance to the Karageorgevitch, yet they will not do so at the sacrifice of their historical sentiment. (...) When Croatia and Dalmatia are set free, their first impulse will be to restore the Triune Kingdom as it existed in the eleventh century A.D. (...) The national state will thus take shape as a federation of at least two members“.¹⁰⁰ Čak su i Seton-Watson i Steed zagovarali

⁹⁷ Arnold Toynbee. *Nationality and the War*. London: J.M. Dent & sons, ltd., 1915. 7. str.

⁹⁸ Evans, (2008.), 33. str.

⁹⁹ Seton-Watson, (1976)., 180-186. str. (1.10.1914.)

¹⁰⁰ Toynbee, (1915.), n. dj., 213-215.

poseban položaj Trojedne kraljevine u manifestu koji su sastavili za Jugoslavenski odbor u Londonu.¹⁰¹

Istovremeno je u britanskoj vladi i povezanim strukturama postojala svojevrsna skepsa spram hrvatskog nacionalnog programa iz straha da bi u hrvatskoj vladi prevladavali frankovci i starčevićanci koji bi mogli inzistirati na samostalnoj Hrvatskoj. To bi bilo problematično zato što bi došlo do razbijanja širokog jugoslavenskog korpusa i dovelo do stvaranja manjih država koje su podložnije vanjskim (Britaniji neprijateljskim i ponajviše ruskim) utjecajima. Uostalom, slika koja je još u predratnom razdoblju stvorena o Hrvatskoj stranci prava („Croatian Jacobines“¹⁰²) ili samom Starčeviću („Croatian Parnell“¹⁰³) pogodovala je interpretaciji da su frankovci provincijalni konzervativni reakcionari s uskim vezama s Katoličkom crkvom te stoga predstavljaju protumoderne tendencije, a samim time nisu dobri partneri za osiguranje cjelovite pobjede. Retorika frankovaca, koja je bila usmjerena na povijesno pravo i ustavne tradicije, čak se i samom Seton-Watsonu činila nazadnom i kratkovidnom.¹⁰⁴ To ipak ne znači da britanski liberali nisu smatrali da bi cjelovita pobjeda saveznika bila postignuta srpskom dominacijom u budućoj državi, što dokazuje i ovaj citat: „The pan-Serb idea would mean the triumph of Eastern over Western culture, and would be a fatal blow to progress and modern development throughout the Balkans“.¹⁰⁵ Naprotiv, iz navedenoga je evidentno da su i srpski nacionalizam smatrali nazadnom, odnosno protumodernom tendencijom. Iz toga proizlazi da je ideja Jugoslavije, kao dijela cjelovite pobjede, zasnovana na principu ravnopravnosti svih naroda koje obuhvaća i da niti jedan od tih naroda politički ne dominira nad drugima. Tek je nakon rata u Velikoj Britaniji došlo do spoznaje inherentne nekompatibilnosti („History gave no hint of Yugoslav nationality“¹⁰⁶), ali i infrastrukturnom apsurdnom koji se ogledao u ujedinjenju Države SHS i Kraljevine Srbije koje su u tom trenutku posjedovale tri bankarska sustava, četiri valute, pet nekompatibilnih željezničkih mreža, šest carinskih područja i sedam upravnih područja (svako sa vlastitim zakonima, drugačijim fiskalnim sustavom i sustavima reprezentacije).¹⁰⁷

¹⁰¹ Christopher Seton-Watson i Hugh Seton-Watson. *The making of a new Europe: R.W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*. Washington: University of Washington, 1981. 131.-132. str.

¹⁰² R.Okey. „British Impressions of the Serbo-Croat speaking lands of the Habsburg Monarchy – Reports to the Foreign Office 1867-1908“ u R.Evans, D.Kováč and E.Ivanicková (ur.), *Great Britain and Central Europe 1867-1914*. Bratislava: Veda 2002. 66. str.

¹⁰³ Ibid

¹⁰⁴ Seton-Watson, (1916.), n. dj., 92.

¹⁰⁵ Seton-Watson, (1911.), n. dj., 336-338.

¹⁰⁶ R. G. D. Laffan. *Yugoslavia since 1918*. London: Yugoslav Society of Great Britain, 1929. 5. str.

¹⁰⁷ Evans, (2008.), n. dj., 77.

Raskorak između političkog jezika i prakse te povezani problemi

Nakon izlaganja političkih i diskurzivnih praksi te jezične analize valja pristupiti raspravi o nekoliko problema koji iz svega toga nužno proizlaze. Jezična je analiza poslužila detektiranju i mapiranju relevantnih toposa i retoričkih strategija o hrvatskom pitanju koji zajedno pripadaju političkom jeziku britanskih liberala u proučavanom razdoblju. Svrha tog postupka bila je u nalaženju i otkrivanju nekoliko novih ključnih saznanja te preispitivanju postojećih interpretacija jugoslavenskog ujedinjenja. Teorijski i historiografski temelj za ovu problematizaciju odnosa britanskih liberala spram hrvatskog pitanja čini određeni korpus dosadašnjih ispitivanja diskurzivnog uspostavljanja odnosa moći između (imperijalističkog) autoriteta i onih koji u tom procesu bivaju dominirani, poglavito u kontekstu postkolonijalnih kritičkih studija. Kao što je već rečeno u uvodu, većina istraživanja u toj disciplini bila su fokusirana na vaneuropske prostore i narode te je stoga teško naći primjer promatranja unutareuropske povijesti iz tog rakursa. To ne znači da su teorije i koncepti razvijeni u postkolonijalnim studijima neprimjenjivi na jugoistok Europe. Naprotiv, upravo ovo šarenilo tradicija, identiteta i historijskih pojavnosti koje postoji na tom prostoru predstavlja veliki potencijal za razvijanje takvih tendencija u nacionalnim historiografijama ovog područja, a još više i za transnacionalne projekte s takvim fokusom.

Iako jugoistok Europe nikada nije formalno bio dio Britanskog Carstva, moglo bi se tvrditi da je bio u zoni utjecaja Velike Britanije pa samim time i da je morao na određen način korespondirati s njenim imperijalnim interesima. Konkretno, Prvi svjetski rat i jugoslavensko ujedinjenje dobar su primjer nekoliko ključnih praksi koje su se odvijale u tom kontekstu. Stoga glavni raskorak koji će zapravo biti u fokusu ove rasprave bit će onaj između britanske ideologije (konstruirane i reproducirane diskursom izloženim u prethodnim poglavljima) i britanske (vanjsko) političke prakse u proučavanom razdoblju. Kao što je sistematično pokazano u prethodnim poglavljima, britanski su liberali racionalno, svjesno i namjerno proizvodili diskurs, a moglo bi se reći i „znanje“ o jugoslavenskom ujedinjenju. Samim tim činom „objašnjavanja“ Južnih Slavena te njihove prošlosti i sadašnjosti britanski su liberali uspostavljali imperijalni autoritet te monopolizirali reprezentaciju tog naroda u britanskom javnom prostoru. Uvodeći određeni katalog slika, motiva i tema, u svojim su djelima istovremeno afirmirali britansku sliku o samoj sebi (*grand narrative* uloži u svijetu i povijesti) te gradili sliku o dotad nepoznatom prostoru svodeći ga na topose koji konstruiraju narativ koji odlično korespondira s njihovim interesima.

Ovaj je obrazac najjasnije objašnjen u djelu Edwarda Saida *Orijentalizam*¹⁰⁸ u kojem je po prvi puta razvijena, danas široko prihvaćena, teorija o „drugome“ i „drugosti“. Stil svih relevantnih diskurzivnih oblika o tom pitanju predstavljaju svojevrsni hibrid između znanstvenog (posjedovanja kritičkog aparata, tablica i izračuna, detaljnih karata opisivanih područja) i romantičarskog stila kakav bi bio svojstven nacionalizmu ranog 19. stoljeća. Upravo taj hibridni stil stvara dojam da je riječ o stručnjacima koji s jedne strane donose znanstvene i relevantne informacije svojim čitateljima, a s druge i pozivaju na moralno djelovanje naglašavajući da je hrvatsko pitanje ujedno i etički problem – ponajviše za Veliku Britaniju koja, kako navode, počiva na najvišim civilizacijskim vrijednostima modernog doba. Ovakve retoričke strategije također snažno impliciraju britansku superiornost (u raznim aspektima) nad Južnim Slavenima, čak i ako se naoko doima da Britanija djeluje u njihovom interesu.

Imajući u vidu cijelu dosadašnju analizu samog diskursa i svih diskurzivnih praksi, nije teško uočiti da je riječ o evidentnom propagiranju jugoslavenskog ujedinjenja kroz diskurs, odnosno konstruiranje posebnog narativa o tome da je ono historijski logično, prirodno, moralno i važno. Također je važno imati u vidu da to ujedinjenje mora biti izvedeno po principu britanskih (često artikuliranih i kao europskih ili naprednih) vrijednosti. Konačno, može se tvrditi da britanski liberali kroz stvaranje i reproduciranje ovakvog diskursa uspostavljaju moć nad objektom svoje dominacije jer im upravo taj diskurs omogućuje da legitimiraju svoje političke, diplomatske i ratne prakse. Unatoč heterogenosti britanskog diskursa toga razdoblja općenito, iz prethodnih je razmatranja razvidno da je ipak liberalni bio odlučujući za oblikovanje stavova i politika vlade u ključnim trenucima. Onkraj opisivanih diskursa odvijale su se prakse koje se, imajući u vidu njihovo simultano postojanje s njim, mogu najblaže rečeno smatrati problematičnima. Za potrebe ovog poglavlja izdvojene su tri najrelevantnije problematične prakse, a to su tajna diplomacija, nesrazmjer u interpretaciji njemačkog i vlastitog imperijalizma te odnos prema hrvatskom pitanju na završetku rata.

¹⁰⁸ Edward W. Said. *Orientalism*. Harmondsworth: Penguin, 1985.

Tajna diplomacija

U kontekstu tajne diplomacije kao poseban primjer može se navesti niz sastanaka u proljeće 1915. godine te tajni ugovori nastali kao njihova posljedica. Uz Londonski sporazum kojim su Italiji obećani važni dijelovi Kvarnera i Dalmacije kako bi ušla u rat na strani saveznika,¹⁰⁹ važno je valorizirati i ulogu Konstantinopolskog sporazuma,¹¹⁰ Sykes-Picotovog sporazuma uspostavljenog nakon propasti operacije na Dardanelima te Saint-Jeane-de-Maurienne sporazuma. Ovi su sporazumi imali dosta međusobnih kontradikcija te su naknadno doradivani kako bi se prilagodili ratnim i poratnim okolnostima, a veliku je ulogu odigrala i Oktobarska revolucija s obzirom na činjenicu da je nakon nje nova ruska vlada u medijima objavila sve tajne sporazume u kojima je prethodna carska vlada sudjelovala. Oni su sklapani s premisom da će saveznici pobijediti (u trenutku kada se nije tako činilo) i po principu dijeljenja gubitničkih teritorija među saveznicima, bez vođenja računa o prirodnim, etničkim, lingvističkim i drugim granicama. Najdugoročnije i vjerojatno najteže posljedice od svih navedenih sporazuma prouzročio je Sykes-Picotov sporazum.¹¹¹ Njime je Bliski istok podijeljen na mandate Velike Britanije i Francuske pod opravdanjem da tamošnji narodi nisu u stanju sami sobom upravljati („the concept of national boundaries is alien to the psychology of the Middle Eastern peoples“¹¹²) te sa granicama skrojenim isključivo po principu britanskih i francuskih interesa na tom području. Za Britaniju je to značilo da nema direktnog doticaja s Rusijom, da ima lako povezivu rutu s Indijom te da ima vlastiti mediteranski terminal za naftu i njezinu praktičnu distribuciju. Iako je i Rusija bila inicijalno uključena u taj sporazum, nakon revolucije odlučeno je da se te odredbe sporazuma ne primjenjuju. Kako bi se ovaj sporazum mogao provesti, trebalo je ukloniti njemačku prijetnju iz te regije i dezintegrirati Osmansko Carstvo – za što bi se jedna saveznički nastrojena Jugoslavija na Balkanu pokazala korisnom. Stoga su i Londonski sporazum i Sykes-Picotov sporazum dokaz tipične britanske diplomatske prakse koja zadire u teritorije protivnika te kreira buduće države, granice i uprave isključivo po vlastitom imperijalnom interesu, istovremeno proizvodeći legitimacijski diskurs o britanskoj moralnoj, civilizacijskoj i historijskoj dužnosti da se u to upliće. Diskurzivnu legitimaciju jugoslavenskog ujedinjenja valja promatrati upravo u tom kontekstu. Još na samom početku rata Ministarstvo rata kalkuliralo je s mogućim ulaskom Bugarske u rat na

¹⁰⁹ W. W. Gottlieb. *Studies in Secret Diplomacy during the First World War*. London: George Allen and Unwin Ltd, 1957. 190.-211. str.

¹¹⁰ Ibid, 70-71.

¹¹¹ Christopher Simon Sykes. *The Man Who Created the Middle East. A story of Empire, Conflict and the Sykes-Picot Agreement*. London: William Collins, 2016. 280. str.

¹¹² C. M. Woodhouse. *Britain and the Middle East*. Ženeva: Droz, 1959. 23. str.

strani saveznika te joj je nudila Makedoniju, a istovremeno Srbiji (koja ju je nedavno stekla u balkanskim ratovima) nudila kompenzaciju u vidu pripojenja Bosne i Hercegovine te južne Dalmacije.¹¹³ Nadalje, još su početkom 1918., kada je diskurs o nužnosti jugoslavenskog ujedinjenja bio gotovo na vrhuncu, britanska i francuska ministarstva vanjskih poslova vodila pregovore za separadni mir s Austro-Ugarskom, čije bi ostvarenje apsolutno pogazilo svu prethodno proizvedenu propagandu.¹¹⁴ Uz to, dva telegrama razmijenjena između Steeda i Lorda Northcliffa u proljeće 1918. razotkrivaju britanske radnje i upotrebu diskursa na terenu. Tada je Steed upitao svoje kontakte u Ministarstvu rata i Ministarstvu informiranja o tome može li se izvršiti obećanje austrijskim vojnicima koji etnički pripadaju potlačenim narodima da, ako prijeđu na savezničku stranu, neće biti tretirani kao ratni zarobljenici te da će Britanija (i drugi saveznici) podržati proklamacije neovisnosti njihovih budućih država, koje su trebale biti izvršene na predstojećem Kongresu potlačenih naroda u Rimu.¹¹⁵ Odgovor Lorda Northcliffa četiri dana prije kongresa otkriva da se navedena ministarstva slažu da prebjeci nemaju status ratnih zarobljenika te da proklamacije mogu biti izvršene, ali da Velika Britanija neće moći osigurati niti na ikoji način službeno priznati te zemlje.¹¹⁶

Odnos prema njemačkom imperijalizmu i nepropitivanje vlastitog

Nadalje, druga problematična praksa vidi se i u kritici svih njemačkih imperijalnih nastojanja, bez reflektiranja na vlastite prakse u Britanskom Carstvu. Diskrepancija između diskursa o vlastitom imperijalizmu i diskursa o njemačkom imperijalizmu zaslužuje rad sličnog ili većeg formata od ovog te će stoga ovdje biti predstavljeni samo neki relevantniji primjeri. Zanimljivo je primijetiti da pri kritici njemačke politike svjesno uočavaju ideološku legitimaciju sile: „The Germans are vigorously submissive. They employ philosophical reasonings to explain what is the least philosophic thing in the world, respect for force and the fear which transforms that respect into admiration“.¹¹⁷ Britanski diskurs također u Njemačkoj pobjedi vidi prijetnju poštivanju međunarodnog prava i poštivanju prava malih naroda: „If we are defeated, public law will have lost its value, for the Germans will have asserted their right to violate its fundamental provisions. The idea of Nationality will have received its death-

¹¹³ Evans, (2009.), n. dj., 165.

¹¹⁴ Z. A. B. Zeman. *A Diplomatic History of the First World War*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1971. 340. str.

¹¹⁵ FO 371/3134, The National Archives, Kew, London.

¹¹⁶ Ibid

¹¹⁷ Alfred E. Zimmern. „Germany“ u *War and Democracy*. London: MacMillan and Co Ltd, 1914. 75. str.

blow; for not only will the independence of several of the smaller nations have been destroyed, but Germany will have reasserted her right to dominate her own minor nationalities, and to drain the life-blood of the 26 million Slavs of Austria-Hungary“. ¹¹⁸

Kao glavni temelj za različitost upravljanja svojim imperijalnim posjedima i potlačenim narodima, britanski liberali navode različitost njemačkog i britanskog nacionalnog duha te odnosa prema kulturi, prošlosti i vlastitim postignućima. ¹¹⁹ Pri tome se često naglašava da Britanija posjeduje *karakter*, dok Njemačka posjeduje samo *intelekt*. U prilično dramatičnom tonu nerijetko zaključuju da o pobjedi jednog od tih principa nad drugim ovisi sudbina čitavog svijeta i ljudske civilizacije. Istovremeno se u Ministarstvu vanjskih poslova otvoreno govorilo da u slučaju poraza saveznika, Njemačka može dobiti bilo kakvu kompenzaciju u Europi te da je očuvanje Indije te imperijalna ekspanzija britanski prioritet. ¹²⁰

Dodatno opravdanje britanske imperijalne ekspanzije uključuje argument obrambenog djelovanja: „...continuous creation of new sources of power in new worlds oversea to redress the balance of the Old World which is the really characteristic feature of British policy, and accounts for the fact that an essentially defensive policy has led to the acquisition of immense Empire“, ¹²¹ pogotovo spram Njemačkog Carstva koje se (npr. u Africi) agresivno širi na račun Britanskog.

Konačno, argument vrlo nalik Hitlerovom *Lebensraum*, može se pronaći u sljedećem navodu: „Great Britain has a population of over 50 million people living on an island far too small for them; an island which contains practically no important industrial raw material except coal; an island which cannot produce enough food for more than about half of the population; an island which is practically indefensible against the attack“. ¹²² Način na koji se kritiziralo Habsburgovce i dualističke snage u Monarhiji zbog njihovih imperijalnih politika također se može smatrati određenim produžetkom kritike prema Njemačkoj: „Austria-Hungary is Germany's Empire and comprises most of her non-German heritage; it is therefore imperatively necessary for us to endeavour to break up its frame and organization. The Austro-Hungarian State gives Germany the power of disposing of the military resources of almost forty millions intensely hostile to the German nation“. ¹²³ Također, nije na odmet

¹¹⁸ Ibid, 241. str.

¹¹⁹ Peter Buitenhuis. *The Great War of Words: Literature as Propaganda 1914.-1918. and After*. London: The University of British Columbia Press, 1987. 5.-21. str.

¹²⁰ Zeman, (1971.), n. dj., 318.

¹²¹ W. R. Louis. *Great Britain and Germany's Lost Colonies 1914-1919*. Oxford: Clarendon Press, 1967. 3. str.

¹²² Woodhouse, (1953.), n. dj., 24.

¹²³ Lewis B. Namier. *Germany and Eastern Europe*. London: Duckworth and Co, 1915. 118. str.

spomenuti da se u britanskom Ministarstvu vanjskih poslova često uspoređivala uloga Seton-Watsona i Steeda u raspadu Austro-Ugarske s ulogom Sykesa i Picota u raspadu Osmanskog Carstva.¹²⁴

Hrvatsko pitanje na kraju rata i poslije

Treća i možda najvažnija problematična praksa je politika Velike Britanije po pitanju hrvatskog naroda i zemalja, poglavito neposredno prije i tijekom kraja Prvog svjetskog rata. Dokument Ministarstva vanjskih poslova iz 1916. godine, poznat kao *Paget-Tyrrell Memorandum*, definirao je stav britanske vlade o teritorijalnoj podjeli Europe nakon rata i on predviđa uspostavu federativne države Južnih Slavena.¹²⁵ Osim te sintagme, dodatnih pojašnjenja o unutarnjem uređenju nije bilo u tom, ni u drugim službenim britanskim dokumentima sve do samog kraja rata, najvjerojatnije jer si je Britanija htjela ostaviti otvorene opcije za poslijeratno pregovaranje te zbog obaveza koje im je nametao Londonski ugovor. Tek je pred sam kraj rata proizveden novi dokument takve vrste, *Memorandum on South-East Europe* (autori Nicolson, Leeper i Paget),¹²⁶ koji nije inzistirao na federalnom uređenju jer, kako se u njemu navodi, nije bilo razloga da država Južnih Slavena ne prevlada svoje umjetno stvorene razlike i ne bude unitarna. Kao glavni dokaz političke jedinstvenosti budućih jugoslavenskih aktera koristili su Krfsku deklaraciju koja je, kako obrazlažu, pomogla jugoslavenski sentiment među Južnim Slavenima Monarhije i time odvrtila njihove političke elite od inzistiranja na federaciji.¹²⁷

To pak ne znači da su svi u Ministarstvu vanjskih poslova bili suglasni s tom interpretacijom. Naime, čuveni povjesničar i suradnik tog ministarstva Harold Temperley u svom je obavještajnom izvješću naveo kako se koncepcije jugoslavenskog ujedinjenja razlikuju te kako Krfska deklaracija nije dobro primljena u Zagrebu („unlike the Slovenes Croats had some autonomy to lose“¹²⁸). Taj je problem dobio još veću pozornost nakon što je Trumbić Ministarstvu vanjskih poslova podnio memorandum o tim neslaganjima i nakon Seton-Watsonovog izvješća naslovljenog *The Policy of Mr Pašić and the Yugoslav Problem*. No konsenzusa i dalje nije bilo te su mnogi britanski liberali smatrali da se radi o preuveličavanju

¹²⁴ Zeman, (1971.), n. dj., 351.

¹²⁵ FO 371/2804/180510/W39, The National Archives, Kew, London.

¹²⁶ FO 371/4355/68, The National Archives, Kew, London.

¹²⁷ Ibid

¹²⁸ FO 371/3135/116831, The National Archives, Kew, London.

te da je Srbija legitimna jezgra jugoslavenskog ujedinjenja.¹²⁹ Nasuprot takvih mišljenja stajala su ovakva: „The relatively advanced Slavs of Croatia (...) will never consent to be bossed by the bands of dishonest and murderous intriguers which constitute the backbone of the Serbian Government“.¹³⁰

Uz ovaj raskorak u mišljenjima, išao je i raskorak u preporukama vladi koja je istovremeno dobivala naputke da prepozna i Jugoslavenski odbor i srpsku vladu kao dva ravnopravna aktera u jugoslavenskom ujedinjenju. Vlada je također trpila pritiske od strane Francuske i Italije¹³¹ koje su zahtijevale da se isključivo srpsku vladu treba priznati kao relevantnu od strane svih saveznika te je Britanija stoga morala odbiti molbu Jugoslavenskog odbora za formiranje posebne vojske sastavljene od Južnih Slavena Monarhije koji su bili u talijanskom zarobljeništvu te ih je morala priključiti srpskom vojnom korpusu.¹³²

Do samog dana ujedinjenja (1. 12. 1918.) britanska vlada nije ništa poduzimala, a nakon njega objavila je da će se o tome raspravljati na Versajskoj mirovnoj konferenciji. Jedno od shvaćanja koje je u Ministarstvu vanjskih poslova u tom trenutku značajnije kotiralo bilo je da Pašić ima opoziciju i u svim krajevima Države SHS te u vlastitim redovima.¹³³ Britanski su političari stoga pretpostavljali da će se srpske progresivne snage udružiti s nedavno ujedinjenim krajevima i oponirati njegovim snažnim velikosrpskim tendencijama. Ta premisa stvorila je bazu za odnos prema priznavanju nove države, a dodatno ju je osnažilo vjerovanje da su *austrijski* politički elementi po mnogočemu napredniji od *osmanskih* te je zato vjerojatnije da će on prevladati.¹³⁴

Konačno, britanski su analitičari često propuštali uočiti da je talijanska prijetnja bila jedan od ključnih pritisaka, pogotovo na Dalmaciju, koja je prije i tijekom rata bila ozbiljno naklonjena jugoslavenskom ujedinjenju te kojoj je poslije rata trebala asistencija srpske vojske. Što se tiče Versailleske mirovne konferencije, valja istaknuti Steedov stav o odnosu američkog predsjednika Wilsona prema Londonskom sporazumu i tajnim sporazumima općenito: „When he omitted, at the beginning of the Conference, to make plain, once and for all, his determination not to recognize the Secret Treaties (...) he threw away, in reality, his greatest advantage“.¹³⁵ Uz to, rijetko je tko u britanskoj politici smatrao da bi stavovi i politika

¹²⁹ Evans, (2009.), n. dj., 172-175.

¹³⁰ FO 371/3137/172539, The National Archives, Kew, London.

¹³¹ Evans, (2009.), n. dj., 176.

¹³² FO 371/3135/111985, The National Archives, Kew, London.

¹³³ Evans, (2009.), n. dj., 178-179.

¹³⁴ Ibid

¹³⁵ Wickham Steed. *Through Thirty Years: Volume II*. London: William Heinemann Ltd, 1924. 327. str.

Narodnog vijeća SHS mogli biti raznorodni te shvaćao diskrepanciju između jugoslavenske ideologije i ideje ujedinjenja svih Srba u istoj državi. Tek je nekoliko godina nakon završetka rata, a poglavito poslije donošenja Vidovdanskog ustava, u Velikoj Britaniji došlo do ozbiljnog propitivanja vlastite uloge u jugoslavenskom ujedinjenju.

Zaključak

Nakon analize političkog jezika britanskih liberala o hrvatskom pitanju te rasprave o ključnim problemima koji iz toga proizlaze, nameće se sljedeći zaključak. Između diskursa i praksi britanskih liberala postoji svojevrsna diskrepancija koja upućuje na činjenicu da se tim diskursom sustavno pokušalo legitimirati britanske imperijalne interese i povezane ratne ciljeve. Jugoslavensko ujedinjenje i hrvatsko pitanje u njemu samo su dio puno šire priče o Britanskom Carstvu u Prvom svjetskom ratu. Pri izvođenju zaključaka iz svega navedenog treba imati u vidu nekoliko važnih napomena.

Za početak, razdoblje Prvog svjetskog rata je također formativno razdoblje (ratne) propagande te stoga nije nelogično da je ona imala tendenciju razvijanja paralelnih struktura i politika koje nisu korespondirale sa državnima. U takvim su praksama najvjerojatnije korijeni nadzornih i revizorskih tijela propagandnih odsjeka u kasnijim povijesnim razdobljima. Nadalje, osobnu ulogu protagonista poput Roberta Williama Seton-Watsona ili Wickhama Steeda također treba slojevito promatrati. Iako je dokazano da su oni svjesno i namjerno stvarali opisani diskurs svojom književnom produkcijom, veliko je pitanje u kojoj su mjeri oni zaista u njega vjerovali, a u kojoj su bili svjesni svih njegovih problema. Imajući u vidu njihove političko-društvene prakse i privatne korespondencije, moglo bi se sugerirati kako su njihova stručnost izgrađena u predratnom razdoblju, te narativ koji su polako gradili tada i početkom rata, odlično korespondirali s imperijalnim i ratnim ciljevima raznih državnih tijela te su stoga dobili na važnosti. Ipak, činjenica je da nisu bili politički odlučni faktor te da su u mnogo navrata nailazili na otpor državnih struktura koje nisu bile spremne implementirati sve njihove sugestije u službenu politiku Velike Britanije. Stoga bi bilo neodgovorno tvrditi da su oni eksponenti britanske imperijalne politike, ali i da su pomogli ostvarenju kvalitetne politike na jugoistoku Europe – jer u konačnici, njihova su djela ta koja su „objasnila“, „opravdala“, a moglo bi se reći i „prodala“ jugoslavensko ujedinjenje kao ideju britanskoj javnosti i političkim elitama.

Nadalje, druga važna misao koju treba valorizirati jest da su svi „novi“ i „etički“ principi međunarodnih odnosa koje je ovaj diskurs propagirao i smještao u fokus njihove *Nove Europe* primjenjivani samo onda kada su bili u interesu saveznika ili korespondirali s njihovim prethodno sklopljenim tajnim ugovorima. To nije nova spoznaja i oko toga postoji konsenzus u mnogim europskim historiografijama za što je i najbolji primjer odlično prihvaćena knjiga praunuke Davida Lloyd Georgea.¹³⁶

Britanski angažman u raspadu Austro-Ugarske Monarhije oblikovao je temelje srednje i jugoistočne Europe kakve ih danas poznajemo te da je upravo britanska diplomacija stvorila idejne principe i „crtala“ granice budućih zemalja, sukladno svojim interesima. Naravno, jedan od njihovih ciljeva bio je raspad Austro-Ugarske Monarhije, a drugi zaprečavanje njemačkih pokušaja da tom rutom dođe u Malu Aziju ili na Bliski istok te time počne ekonomski i infrastrukturno dominirati tim prostorom na uštrb britanskih interesa na tom području. Stoga su pomoć potlačenim narodima Monarhije i obrana Britanskog Carstva u praksi bili izuzetno povezani, a u diskursu nešto manje.

Konačno, pristup korišten u ovom radu kombinira analizu političkog jezika, otkrivanje odnosa moći između onih koji jezik proizvode i onih o kojima se „govori“ te naglašava raskorak između tih elemenata s nijansiranim pogledom na povijesne aktere. Nakon kraja Britanskog Carstva još uvijek postoje kontroverze vezane za tzv. *area studies* i britanska historiografija još uvijek nije artikulirala jedinstveni odnos spram Britanskog Carstva, čime se orijentalistički, a u ovom slučaju bi se moglo reći balkanistički diskurs, perpetuira i reproducira. Ovaj se rad stoga može smatrati malim doprinosom osvješćivanju takve situacije te emancipaciji od zatvorene nacionalne historiografije koja ne valorizira važnost koju je jugoslavensko ujedinjenje imalo za opstanak Britanskog Carstva, a koje nije imalo problem s uništavanjem drugih carstava i inzistiranjem na stvaranju novih država na temelju vlastite, ponekad neupućene, predodžbe o područjima i narodima o čijoj sudbini odlučuje.

¹³⁶ Margaret MacMillan. *Peacemakers: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War*. London: John Murray, 2001.

Summary

The Croatian Question in the Political Language of British Liberals (1908-1920)

This thesis attempts to outline the most relevant commonplaces and rhetorical strategies used in the political languages of the British Liberals in the aforementioned period. Using the Norman Fairclough's three-dimensional framework, this work initially examines political and discursive practices and afterwards it introduces the analysis of the discourse itself. In that respect, the discourse is presented by four most relevant commonplaces: „Subject/Oppressed nationality“, „Guardians of the Gate“, „Drang nach Osten“ and „Integral victory“. Simultaneously, each of the commonplaces is attached to the several rhetorical strategies which are used to legitimise it but which also reveal the stances, assumptions and goals that British Liberals had while arguing for the Yugoslav unification and the Croatian position within the new state.

Finally, following the language analysis, the author argues that there are considerable discrepancies and problems in the relationship between the discourse (production) and the political practice of the same historical actors. The 3 key problems outlined in that context are the secret diplomacy, the critique of German imperialism whilst non-reflecting on the British and the engagement regarding the Croatian Question during the unification and peace settlement. The overall conclusion of this thesis is that the language of British Liberals in that period reveals that they were consciously producing a discourse about the urgent and ethical need for Britain to help the realisation of Yugoslav unification. In doing so, they established imperial authority by monopolising knowledge production on the peoples and lands relevant for their interests combining it with the discourse about Britain's role in the history of the world.

Bibliografija

Neobjavljeni izvori

The National Archives, Kew, London

Fond: Foreign Office and Foreign and Commonwealth Office records from 1782

FO 371/3135/111985

FO 371/3137/172539

FO 371/3135/116831

FO 371/4355/68

FO 371/2804/180510/W39

FO 371/3134

FO 373/1/15

Archives of the School of Slavonic and East European Studies, University College of London

Fond: Arthur Evans Collection

EVA/1/1 – kut.1.

Fond: Seton-Watson Collection

SEW/3/1 – kut. 1.

SEW/5/3 – kut.1.

Objavljeni izvori

Periodika (novine i časopisi)

„Shells and the Great Battle“, *Times* (14. svibnja 1915.)

„A Jugo-Slav Federation“, *Fortnightly Review* (15. kolovoza 1917.)

„Serbia's Choice“, *New Europe* (22. kolovoza 1918.)

„An End to Austrian Tyranny“, *Times* (26. srpnja 1918.)

„Education of Opinion“, *Times* (26. srpnja 1918.)

Knjige

Allen, William Edward David. *The Turks in Europe: A sketchy study*. London: J. Murray, 1919.

Brailsford, Henry Noel. *After the Peace*. New York: Thomas, Seltzer, 1920.

Durham, Edith. *Twenty Years of Balkan Tangle*. London: G. Allen & Unwin Ltd, 1920.

Đorđević, Tihomir. *Kossovo Day (1389-1916)*. London: Kossovo Day Committee, 1916.

Holdich, Sir Thomas. *Boundaries in Europe and the Near East*. London: Macmillan, 1918.

In Honour of the Small Nations: Report 1916-1917. London: Serbian Society of Great Britain, 1917.

Laffan, R. G. D. *The Guardians of the Gate. Historical Lectures on the Serbs*. Oxford: Clarendon Press, 1918.

M'Iroy, Janie Hamilton. *The Thistle Souvenir Book*. Edinburgh: Scottish Women's Hospital for Foreign Service, 1916.

Namier, Lewis B. *Germany and Eastern Europe*. London: Duckworth and Co., 1915.

Seton-Watson, R. W. *Absolutism in Croatia*. London: Constable, 1912.

Seton-Watson, R. W. Aitken, C. *Exhibition of Serbo-Croatian Artists*. London: Grafton Gallery, 1917.

Seton-Watson, R. W. Bone, James. *Exhibition of the Works of Ivan Meštrović in the Victoria and Albert Museum*. London: Victoria and Albert Museum, 1915.

Seton-Watson, R. W. *German, Slav and Magyar*. London: Constable and Co., 1916.

Seton-Watson, R. W. *Southern Slav Question and the Hapsburg Monarchy*. London: Constable, 1911.

Seton-Watson, R. W. *War and Democracy*. London: Macmillan and Co., 1914.

- Steed, Wickham. *The Hapsburg Monarchy*. London: Constable and Co., 1913.
- Steed, Wickham. *Through Thirty Years 1892-1922: A Personal Narrative. Volume II*. London: William Heinemann Ltd., 1924.
- Steed, Wickham. *Through Thirty Years 1892-1922: A Personal Narrative. Volume I*. London: William Heinemann Ltd., 1924.
- Taylor, A. H. E. *The Future of Southern Slavs*. London: Dodd, Mead and Company, 1917.
- Toynbee, Arnold. *Nationality and the War*. London: J. M. Dent & Sons Ltd., 1915.
- Vošnjak, Bogumil. *A Bulwark against Germany*. London: Fleming H. Revell Company, 1917.
- Yolland, A. B. *Hungary*. London: The Nation's History Series, 1917.
- Young, Sir George. *Nationalism and War in the Near East*. Oxford: Oxford University Press, 1915.

Literatura

Članci

- Elkana, Yehuda. „Helmholtz' "Kraft": An Illustration of Concepts in Flux“ u *Historical Studies in the Physical Sciences*, Vol. 2 (1970.). 263.-298. str.
- Falski, Maciej. „Croatian Political Discourse of 1861 and the Key Concepts of the Nineteenth-Century Public Debate“ u *Acta Poloniae Historica*, Vol. 108, (2013.). 71.-92. str.
- Gross, Mirjana. „Dekonstrukcija historije ili svijet bez prošlosti“ u *Historijski zbornik* god. LXII (2009.), br. 1, 165.-195. str.
- Palti, Elías José. „The theoretical revolution in intellectual history: from the history of political ideas to the history of political languages“ u *History and Theory*, Vol. 53, (2014.), 387.- 405. str.
- Rajković, Nikolina. „Povlačenje granica istoka i zapada: Antemurale Christianitatis i konceptualizacija hrvatskog nacionalnog i simboličkog identiteta“ u *Diskrepancija*, Vol 11., No. 16/17, (2012.). 51.-65. str.
- Richter, Melvin. „Reconstructing the History of Political Languages: Pocock, Skinner and Geschichtliche Grunbegriffe“ u *History and Theory*, Vol. 29., No. 1, (1990.), 38.-70. str.

Ruthner, Clemens. „Central Europe goes Postcolonial: Approaches to the Habsburg Empire around 1900.“ u *Cultural Studies*, Vol 16., Issue 6, (2002.). 877.-883. str.

Seton-Watson, R. W. „The Origins of the School of Slavonic Studies“ u *Slavonic and East European Review* (1939.). 360.-371. str.

Surman, Jan. Stráner, Karalin. Haslinger, Peter. „Nomadic Concepts: Biological Concepts and Their Careers beyond Biology“ u *Contributions to the History of Concepts*, Vol. 9, Issue 2 (2014.). 1.-17. str.

Taylor, Phillip M. „The Foreign Office and British Propaganda during the First World War.“ u *The Historical Journal*, Vol. 23, No. 4, (1980.). 875.-898. str.

Rad u zborniku

Gouldner, Alvin. „Ideology as a Rational Project“ u *Studies in the Theory of Ideology* (ur. J. B. Thompson). Cambridge: Polity, 1984.

Roksandić, Drago. „Jugoslavenstvo prije Jugoslavije“ u *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*. Beograd: Helsinški Odbor za ljudska prava u Srbiji, 2017. 27.-57. str.

Shapiro, Michael J. „Literary Production as a Politicizing Practice“ u *Language and Politics* (ur. M. J. Shapiro). Oxford: Basil Blackwell, 1984.

Knjige

Buitenhuis, Peter. *The Great War of Words: Literature as Propaganda 1914-1918 and After*. London: The University of British Columbia Press, 1987.

Campbell, Sir Stuart. *Secrets of the Crewe House: The Story of a Famous Campaign*. London: Hodder and Stoughton, 1920.

Dijk, Teun Van. *Ideologija: multidisciplinarnan pristup*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.

Evans, James. *Great Britain and the Creation of Yugoslavia: Negotiating Balkan Nationality and Identity*. London: Tauris Academic Studies, 2008.

Evans, T. P. Conwell. *Foreign Policy from a Back Bench, 1904-1918*. London: Oxford University Press, 1932.

- Fairclough, Norman. *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman, 1995.
- Gottlieb, W. W. *Studies in Secret Diplomacy during the First World War*. London: George Allen and Unwin Ltd, 1957.
- Hanak, Harry. *Great Britain and Austria-Hungary during the First World War: a study in the formation of public opinion*. Oxford: Oxford University Press, 1962.
- Laffan, R. G. D. *Yugoslavia since 1918*. London: Yugoslav Society of Great Britain, 1929.
- Louis, W. R. *Great Britain and Germany's Lost Colonies 1914-1919*. Oxford: Clarendon Press, 1967.
- MacMillan, Margaret. *Peacemakers: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War*. London: John Murray, 2001.
- Pocock, J. G. A. *Language, Politics and Time*. Chicago: University of Chicago Press, 1971.
- Said, Edward. *Orientalism*. Harmondsworth: Penguin, 1985.
- Sanders, Michael. Taylor, Phillip M. *British Propaganda during the First World War 1914-1918*. London: The MacMillan Press, 1982.
- Seton-Watson Hugh. Seton-Watson Christopher. *The making of a new Europe: R.W. Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*. Washington: University of Washington, 1981.
- Seton-Watson, R. W. *Masayrk in England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1943.
- Spurr, David. *The Rethoric of Empire. Colonial Discourse in Journalism, Travel Writing and Imperial Administration*. London: Duke University Press, 1993.
- Swanwick, H. M. *Builders of Peace: Being Ten Years of Union of Democratic Control*. London: Swarthmore Press, 1924.
- Sykes, Christopher Simon. *The Man Who Created the Middle East. A Story of Empire, Conflict and the Sykes-Picot Agreement*. London: William Collins, 2016.
- Temperley, H. W. V. *A History of the Peace Conference of Paris*. London: Oxford University Press, 1921.
- Todorova, Maria. *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press, 1997.

Trevelyan, G. M. *Grey of Fallodon*. London: Longman's Green and Co., 1938.

Wodak, Ruth. *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.

Woodhouse, C. M. *Great Britain and the Middle East*. Ženeva: Droz, 1959.

Zeman, Z. A. B. *A Diplomatic History of the First World War*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1971.

Internet

Jonson, Matthew. *Governments, Parliaments and Parties (Great Britain and Ireland). 1914-1918 online*. *International Encyclopedia of the First World War*. 2017.

<https://encyclopedia.1914-1918->

[online.net/article/governments_parliaments_and_parties_great_britain_and_ireland](https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/governments_parliaments_and_parties_great_britain_and_ireland)

(Zadnji pristup 9.6.2018.)